

Csepreghy András – Csepreghy Henrik

ÜDVÖZLET
MAROSVÁSÁRHELYRŐL

Kiadói tanács:

Gálfalvi György
Kovács András Ferenc
Markó Béla
Vida Gábor

Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával

CSEPREGHY ANDRÁS – CSEPREGHY HENRIK

ÜDVÖZLET MAROSVÁSÁRHELYRŐL

A HAJDANI MAROSVÁSÁRHELY
RÉGI KÉPES LEVELEZŐLAPOKON

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2002

© Csepreghy András, 2002
© Csepreghy Henrik, 2002

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CSEPREGHY ANDRÁS

**Üdvözlét Marosvásárhelyről/ Csepreghy András,
Csepreghy Henrik. - Marosvásárhely [Târgu-Mureș] :
Mentor, 2002**

228 p.; 23,5 cm.

Bibliogr.

Index.

ISBN 973-599-046-6

I. Csepreghy Henrik

913(498 Târgu-Mureș)(084)

Gyűjteményünk megszületéséhez és gazdagodásához, valamint e könyv megjelenéséhez nyújtott önzetlen segítségéért köszönetet mondunk:

– Botha Gézának, az ő értékes gyűjteményéből származnak a 9, 112, 115, 127, 128, 172-es számú lapok;

– Sebestyén Mihálynak értékes segítségéért és hasznos tanácsaiért, az ő gyűjteményéből származnak a 130, 240, 280-as számú lapok;

– Fodor Sándornak (S), Gaál Kornéliának, Gál Józsefnek, Holbach Istvánnak, Horváth Szabolcsnak, József Álmosnak és Tóth Ilonának az értékes segítségéért.

Külön köszönet szeretett feleségemnek az évek hosszú során át mutatott érdeklődéséért, hasznos tanácsaiért és segítségéért!

MAROSVÁSÁRHELY – SOHA MÁR

Ez a város, tudod, tisztelt olvasó, könyvlapozó, képeket nézegető kései utód, már soha többé föl nem éled. Soha nem lesz ilyenné. Távoli, langyos és fájdalmasan méretarányos. Emberi léptékű. Eszményi, akár az első szerelem. Régen porladó ideálképek sorozata múzeumi gyűjteményekben, vázlatok, pillanatnyi érzékképek a Nagy Építész mappájának mélyén. Az idő közömbös hullámsírjában.

A képek, felvételek alapján csak sejthető, hogy Vásárhely már-már olyan szép és érinthetetlen, mint a még legidősebb élők, a leghúségesebb tanúk emlékezetében. Mint a mesélés során dagadó legendákban.

Elég, ha nagyítót veszünk és ráközelítünk, közel hajolunk a régi Vásárhely utcáihoz, belemélyedünk az utcák-terek forgalmába, mintha máris hallanók a szekerek zörgését, a vásárosok kiabálását, füttyögetését, soknyelvű káromkodásokat, kurjongatást. Az alku csavarmentében haladunk fölfelé és sülünk alá. Az első gépkocsik töfögése között is kihallatszanak az első *telephonok* csengetései, a városlakók kedélyesen átszólnak egymásnak a főtér egyik oldaláról a másikra, a katonazenekar Lehár-operettet játszik, izgatott városi urak zsakettben és ferencz-jóskában készülődnek megkoszorúzni a Bem-szobrot, felavatni Kossuth Lajos, a boldogtalan lánglelkű hazafi és kormányzó szobrát, az Elba-színkörben vagy a Transsylvániában Sebesi színtársulata a *Cyranót* játssza ma este, rózsaszín-sárga-éggel-kékülő plakátok virítanak városszerte, a cégtáblákat vidám pimasz inasok mossák, utána-szólnak a befont hajú cseléd lányoknak a létra tetejéről. Mindenkinek ki van pingálva a neve a boltja fölött, ahogyan olvastatni szeretné, hiszen ez egy liberális világ három perccel a megsemmisülés előtt.

Szippantsunk csak mélyet, és menten érezzük a Nap-vendéglőből, a Vakarcs-féle kiskocsmából, a Súrlott Grádicból kiáradó szagokat, illatokat: flekken, sör friss habbal, vargabéles, csak azért, hogy Vári Attila megírhasa ötven évvel később vásárhelyi hangulat-mondáit; sütemények, kofapecsenyék, friss gyümölcs halmokban, fiatal hagyma, fagyos szalonna barna avarszínű rétegekben, túró, sajt, csorog a víz a Bodor-kútból, szétterül frissen a kövezeten, a kora tavaszi nap fényesen fekete-aranyosan csillog benne. A bolti segédek vizesnyolcassal cifrázzák Isten s a város nagyobb dicsőségére.

Még néhány perc és Molter tanár úr elindul fölfelé a Bolyai utcán. Mögötte somkóró illata húzódik hosszan. Egy pipa illata, mely mindenkit a Kemény Zsigmond Társaság minapi estjére emlékeztet. A kollégium dísztermében Antalffy doktor, tizennégy európai és ázsiai nyelv kitűnő ismerője,

Bernády György polgármester és főispán nevéből csiholt szellemes anagrammákkal szórakoztatja az úri közönséget.

Erdélyi kisváros rengeteg beállításban. Reggel és délelőtt, délutáni visszfényben, déli borongós szórt fényben. Este képzelt és valóságos fényben. Villany, rivalda, gyertya és gázlámpa. Mindig a legszebb arcát mutatja, számtalan mosolya van, mely mögött önbizalom érződik, vagy olykor áthullámzó titkos szomorúság. Hiába akarnók kifürkészni, nem adja meg magát a titok nekünk, kései firkászoknak. Nem, ez nem a mi korunk szószátyár semmitmondása. Akár egy régi híres díva, aki elküldi, elosztogatja fényképeit hódolóinak, híveinek, ellenségeinek: Ím, itt vagyok, csodálatok, vagy pukkadjatok meg. Jertek hozzám, nézzetek meg a színpadon. Lássatok, miközben sétálok, szemléldöm, szerepeim alakítom.

Rengeteg szerepalakításban látjuk e fotóalbum lapjain kedves (kedvenc) városunkat. Látjuk mint a polgárok fórumát, a közélet színpadát: főtér, városházák – melyeket időközben lebontottak és másokat, amelyek felépültére várni kell, mert összezsapnak újítók és hagyománycipelők, de elkészülte után csudájára jár a fél ország, benne nagyobb és parány-polgármesterek, tanácsurak, hajlongó beamterek; rendszerek változnak, a zászlók színe más és más, a polgárok születnek-halnak, felnőnek, kivándorolnak, bevándorolnak, letelepednek házakba, utcákba, bársonyszékekbe, zsöllyékbe, sírkertekbe.

Kedvenc szerepei között tarja nyilván a fényképes emlékezet az egyenruhásokat. Feszülő uniformisok, tisztek, akik elképzelhetetlenek kítüntetések nélkül – a világháború után ugrásszerűen nő a mellen hordozható fémművek súlya, aránya, méretei, választéka – , átvonuló katonák a Kossuth utcán fölfelé vagy végig az Andrássy utcán a laktanyák felé, statiszták sokasága kíséri a bakákat: szájtátiak, Kakuk Marcik, cselédek, málhás bocskoros, sáros bakancsú parasztok várakoznak a kaszárnya kapujában – hazait hoztak átalvetőben. Fakabátban őrszem, bevonulás, virágosó egy újabb illúzió lég-örvényébe szórva, csoportkép, kaszinó, kadétek a kosárdombi főiskolán, ott, ahol harminc-negyven évvel később e sorok írója végletes pacifistaként városvégi csiszliket alakít több-kevesebb sikerrel.

És Vásárhely szerepei között nem szabad elfeledkeznünk a polgárvároséról sem. Igaz, még nem valami jól megy a szereptudás, olyan nagy példákra tekint, mint Kolozsvár, Brassó, Nagyvárad, Budapest, Bécs, Párizs vagy New-York. Olykor súgni kell a városnak, hiszen a régi kisvárosi, rusztikus szerepkört nem tudja teljesen feledni. Néha egymásra csúsznak a szerepek: szántóföldek, kiskertek, erdőszélek, sár és kátyú, falusi kisházak, vályog, zsendely, rözsefűtés, szegényszag. Csavargók, hajléktalanok, ismerős koldusok az utcasarkon.

De a polgárok már tudják az ellenszert. Gyarapodni, adják egymásnak át a jelszót. Újabb és újabb díszleteket kell az alakításokhoz keríteni: módosabb házakat, emeletráépítéseket, villanyvilágítást, vízvezetést, aszfaltos utat, iskolákat. Napirenden a bővítések, a terjeszkedés, a színpad alapterületét növelik a városatyák, építőmesterek, tervezők, idetelepülők, kirajzók, iparalapítók. Szecessziós, Bauhaus, eklektikus, székely vagy Brâncoveanu-stílusú díszletek tűnnek fel sorra, egymás mellé kerülnek, van, akit zavar ez a folytonos stílusváltás-törés, mások legyintenek és sétálni indulnak, benéznek a boltokba, beülnek a Transsylvaniaiába egy fagyaltra, baráti vacsorára hívja megmaradt híveit a bukott pártvezér ugyanoda, kis bérpalotákkal és családi házakkal pótolják az utcásor foghíjait, az utcák neve folyton szeszélyeskedik, a Főtér például hatvan év alatt ötször veti le magáról zománcos, fémes névtábláit. Hol egy-, hol kétnyelvű. Három? Minek? Tanuljon meg Európa magyarul és/vagy románul.

Gyógyít a város. Kórházak épülnek és kórtermek nyílnak. Vasárnap délután és csütörtökön délben látogatók ülnek az ágyak szélén. Mesélik a legfrissebb pletykákat, kovászos uborkát vesznek elő, és titokban szárazkolbászt csúsztatnak a gyomorbeteg sógor párnája alá, a fehér fityulás nővérek arca rezzenéstelen, még semmit sem tudnak a kolostorok felforgatásáról, végtelen nyugalommal ápolnak, mérnek lázat a diakonisszák. Polgári rend van. Az orvosi rendelők egymás mellett sorakoznak a Szentgyörgy és a Kossuth, a Régi baromvásár és a Gecse utcában, a Deák Ferenc téren és a Klastrom utcában. Dr. Osváth Kálmán tüdőbetegeket fogad Borsos Tamás utcai házában, s fél kézzel remek tárcákat helyez el a *Tükörben*, a *Zord Időben*, kolozsvári lapokban, csak úgy mellékesen egy Erdélyi ki kicsodát szerkeszt, amikor még fel sem találták a „huzhút”.

Ám lássuk végre be, legfőképpen élvezi az életet, szórakozik, dőzsöl a Város. A munka mellett – protestáns etikai örökség, kényszer, mellékfoglalkozás, kötelező haszonszerzés, jobb híján való napi foglalatosság – ezt a szerepet imádja a legjobban. Nagyon tud mulatni, temérdek vendéglő, korcsma, kifőzde, zöldvendéglő, kávéház, mulató nyílik. Egyesek megbuknak, másokat a hírnév és a nosztalgia átröpít a 22. századig, nagy fröccsök és koccintások, savanyú olcsó kocsisborok meg küküllői nemes italok, és a Kishegyszőlő csak a bennszülöttek előtt ismerős leve, hosszúlépés, rövid pálinkák, kisüsti, tokány, kolbász, hurka, flekken, kofapecsenye, lepény, hagymás lapótya, tejes-túrós-szilvaízes puliszka, tejfeles fuszulykaleves, zónapörkölt... Felsorolni sem tudjuk, hiszen oda kellene figyelni a pohárköszöntőkre és nagy mondatokra, amelyek köré később legendát sző a köz-

száj, ünnepi ruhák, iparosbálok, jogászbálok, hivatalnokok bálja. Farsang, szüret, esküvők és ünnepségek, szalagavató, érettségi bankett, a református kollégium maturandusai azt éneklik, hogy *Zavaros a Nyárád, nem akar megszállni*, erre a katolikusok ráfelelik a Nap vendéglőből, hogy *Erdő-erdő-erdő, marosszéki kerekerdő*. Hiába szól a rendőr, hogy csendesebben vigadjanak az urak, leültetik, megpróbálják leitatni a rend éber őret.

Hiába, boldog világ. Hiszen ha a Nyárád nem is, de azért a Maros időnként megszállja várost, zavaros hullámai a főtérig is eljutnak, házak omlanak össze, a hidakat elmossa az ár, vagy valamelyik visszavonuló sereg robbantja fel, főleg a Bodor Péter hidat célozza meg a kisöblű butaság. Máskor, mondom, nem a Nyárád, hiszen az innen nézve szelíd, de a román, német, magyar és szovjet csapatok bizony meg akarják szállni városunkat. A marosszéki kerek erdő pedig egyre hátrébb és hátrébb botorkál a várostól, gyönyörű cserefákat gurítanak alá a Csere-erdőből, fenyőfák kerülnek karácsonykor a főtérre, a mindenki karácsonyfája alatt a város alamizsnáskodik. Mulat, nevet, álorcát visel, olykor komorat és haragosat, máskor gyászosat és megalázottat; kifosztott, nyomott februári ködök ülnek mellén, nehezebben lélegzik, de ha orvoshoz fordul, terhelési próbának vetik alá, jóságos doktorai megállapítják: Marosvásárhely erős és egészséges, vércukorszintje normális, mindent kibír, rendszereket és szeszélyeket, kiskirályokat és Csizmás kandúrokat, percmemberkék hadonászását, és ha a határt elverte a jég, a kardlap vagy egy nemzetközi konferencia Versailles kastélyaiban. Azt is.

Hiszen, hölgyeim és uraim, gazdagok volnánk: van nekünk tornakertünk, Elba-ligetünk, Somos-tetőnk, teniszpályáink, színházunk, mozink, Weekend-telepünk, Ritz-fürdőnk, vár a strand a turbinaárok szomszédságában (mindmáig hiányzik a fedett uszoda), tavasztól késő őszig ott a Maros és a Kishegyszőlő, a Trébely és a kávéházak, biliárd, sakk, társaságok, meghívások, zsúrok, soireék, cerle-ek, társasjátékok, búcsúk, a két húsvétkor locsolkodás, szalonspicc, karácsonykor angyaljárás, pünkösdi körmenet, hanuka, peszach, de még Ramadan is, hiszen a fagyaltos kocsit egy vörös fezes mohamedán albán tolja nyaranta fölfelé a Sándor János utcán. Az állomásra ki lehet járni, most érkezik Pablo Cassals, aki hangversenyt ad a zeneiskolában, pardon, a Ferencz József Közművelődési Palota nagytermében, különben is rengeteg neves embert szerződtetett Bernády György a zenedénkhez, a fél város beiratkozott zongora-hegedű-cselló- és fuvolaórára, hangversenyek hetente, fölolvadások, új kötetek Révészék és Márványiék kirakatában, egy lila ruhás hölgy libben át a főtéren, Bucherné, az elvetélt költő és drámaíró, mondják, Osváthba, a másíkba, a pesti híres kritikusba szerelmes. Ketten-

hárman már előfizettek a Nyugatra, és most izgatottan várják, hogy Ady Endre vagy Csinszka bár egy pillanatra feltűnjön a Domokos-hotel ablakában. A Tékában mély, ájult csönd van, július vége vagy augusztus eleje, Gulyás tanár úr szól, hogy nyissák ki az ablakot, hadd szellőzzenek korlátnok gr. Teleki Sámuel könyvei. Gulyás egy kis francia könyvet olvas a 18. század derekáról a kávénak élvezetéről, közben csak úgy szórakozottan ólomhegyű ironnal tetőket, ablakokat, szomszédos boszorkányokat skiccel.

Kimaradt még valami? – kérdi a város elvakult rajongója.

Hát persze: hol vannak a temetők, gyárak, műhelyek, külvárosok, lakásbelső, feledhetetlen pillanatok? Végtelen fájdalom, de jóval kevesebb tér és érdeklődés jut ezekre a szerepekre. Ámbátor a gyárakról és műhelyekről mindenki tud, de csak ritkán kapják lencsevégre, holott a város és lakói ebből élnek jószerivel. A temetőekben híres emberek nyugszanak: Bolyaiak, kollégiumi tanárok, orvosdoktorok, püspökök, előljárók, színésznők, tegnapi nagyok, mára elfelejtett, kőbe vésett ismeretlenek – mégis, ki küldene holtakról élőknek képet? A külvárosok – olyanok, mint bárhol Európában (ebből is látszik, mégsem eshettünk ki Európából oly végletesen), a lakásokat szégyenlősen védik a lakók, minek láttatni a vetetlen ágyat, a szakadt harisnyát, a tegnap este ledobott színházbajáró öltönyt, gyűrött arcát, ki kell még szellőztetni a dunyhákat, fel kell verni a párnákat, tessék később betekinteni, talán majd egy 21. századi történelemkönyv számára megnyitjuk az úriszobát. A konyhába? Szó sem lehet róla. Ott semmi keresnivalója egy férfinak. Mert hogy a felvételek, szinte bizonyosak lehetünk benne, férfiak kezéből készültek. Nagy baj? A régiség férfisovinizmusára nincs enyhület. Hacsak nem az anyák mosolya.

*

A gyűjtés szenvedélye nem válogat. Bárkit hatalmába keríthet, leigázhat. Védekezni ellene hiábavalóság lenne. A bélyegek és képeslevelezőlapok megszállottjai, mesterdetektívjei igen korán szervezetekbe, egyletekbe, dac- és érdekvédelmi csoportosulásokba tömörültek. Összejárnak, leveleznek, számon tartják egymást. Önkörükön belül csereberélnek, titkos félszavakat mormolnak egymásnak, a profán vakok számára láthatatlan szépségek és trükkök, hibák, teljesítmények, részletcizellumok fölött ámuldoznak-ájuldoznak. Ciccegnak, fölértékelnek, árveréseken rágják és nyújtják az ujjukat, számokat mondanak, sorozatokat tartanak észben.

A képeslevelezőlapok vadásza számon tart minden öreg házat egy városban, ahol nagyon öreg emberek nagyon régi lapokat őrizgetnek öregszagú szekrényekben, pléhdobozok mélyén, egy padlás sarkában, a pincében a családi archeológia rétegeibe beágyazva hevernek felfedezetlenül, elfelejtetten, barátaik, címzettjeik kivesztek, mint a mamutok, írásuk már senkinek sem ismerős. És akkor bekopogtat egy ilyen szenvedélyes gyűjtő, érthetően zavarban van, miként is rukkoljon elő kérésével, beszélgetnek, fogózkodót keresnek egymáson, mint a birkózók, végre találnak néhány közös ismerőst, később véletlenül kiderül, hogy valakinek a bérmakeresztlányával együtt kosarazott, járt zongoraórára, s ettől minden egyszerűbbé válik, előkerülnek a féltett lapok, üdvözetek Róbert bácsitól Altamirából, Athénból, Rómából, a Királyok völgyéből Karnakból, Meyerlingből, Doberdóból, Székelykeresztúrról vagy Párizsból, szerelmeslapok, tudósítások a bevonulásról, leszerelésről, keresztelőről, a nyaralásból, telelésből, szibériai fogságból, a fölszabadulás nyomorából...

Máskor megszállottunk betér egy antikváriumba, hátramegy a képeslapok szekrényéhez, kihúzogatja sorra a fiókokat, beletúr, módszeresen átpörgeti az ujjai között a lapokat, rengeteg saláta, karalábé, káposzta és dohos giccs között váratlanul felfénylik – nagy ritkán – egy Bodor-kútja, egy cukorgyári látkép, egy Bethlen Gábor sétatyrészlet, az Iskola utcai zsinagóga, felbélyegzett, pecsételt, ép, töretlen szélű lap, futott példány (mely csak növeli értékét), tisztán kivehető a bélyegzők rajzolata, és a gyűjtő boldogan rácsap, elragadja, viszi, jóformán meg sem hallja az árát, fizet, mint a köles, mint egy katonatiszt, mint Krózus és Dárius egy személyben.

Persze, ezzel nem merül ki a gyűjtés mikéntje. A beszerzése, jobban mondva. Sokfelé irkál, és váratlanul ajánlatot kap Brassóból, Budapestről, Montevideóból vagy Bukarestből – eladó, elcserélhető néhány kegyetlenül ritka lap hasonló brassai, pesti, uruguayi avagy bukarestiért –, ugyanis a vásárhelyi régi képes levelezőlapokat innen küldték szét szerte a világba, tehát elméletben több található külföldön, mint szülőhelyén. (Ez lassacskán az emberiség egészére nézvést is igaz.) Levelezés, utazás, alku, győzelem, szállodai szobában nézegeti a gyűjtő a szerzeményt, nem gondol árváira és munkahelyére, gáz-, víz-, villanyszámláira, arra, hogy az ereszcساتorna lukas, most csak szerelme tölti be kebelét.

A gyűjtő mindig az erre a célra beszerzett, készített, örökölt levéltárcával jár. Belső zsebéből elékapja, nejlonfóliába van bugyolálva az áldozat, kiveszi, megmutatja az arra érdemeseknek. Mindig van nála egy-kettő, a legfrissebbek, amelyeket megnézeget titokban, míg sorban áll a telefonszámla

kiegyenlítésénél, a vasúti pénztárnál, az adóhivatalnál, egy unalmas temetés alatt. Örül, szíve repes. Folytonos örömök között él, ha gyarapodó gyűjtő. Lelkét befelhőzi a nyugtalanság, ha különleges darabról hall. Hiányzó sorozati tagok után szaglászik, más gyűjteményekben szemlélődik, éjfélkor felhívja leghívebb barátait, őt hívják hajnali háromkor, hogy a manhattani tőzsdén feltűnt egy régóta keresett holdas lap...

Családja túri, vele együtt örül, izgul, fokról fokra ellesi, eltanulja a képeslapgyűjtés egyszeregyét, majd az integrálszámítások megértésére is kísérletet tesz, lassacskán őt is hatalmába keríti a vadkövetés és a begyűjtés pogány öröme-izgalma, a családtag sem utazhat el úgy egy másik városba, hogy ne térne be az ottani antikok várába jó fogás reményében. És ott mellének szegzik a kérdést: Mi van ezzel a Marosvásárhellyel? Miért, kérdezi a megszorongatott riadalommal. Mert olyan sokan gyűjtenek régi lapokat e városról, hogy egyszerűen ritkaságszámba mennek az onnan feladott valamikori lapok.

A gyűjtő büszkeséggel vegyes szorongással bólint rá: igen, Vásárhely nagyon sokunknak fontos. Mert még itt vagyunk, emitt lakunk, mert itt születünk, ideköltöztünk, mert onnan költöztünk el, mert fiaink-leányaink, apánk, nagyapánk, dédapánk városa volt-lesz, és akkor miért ne...?!

Hiszen van „Vásárhelyiek Bálja”, és összeállították, fellőtték a világhálóra az univerzumban szétszóródott vásárhelyiek telefonkönyvét, aranyoldalait. Akkor miért ne létezhetnék egy album, mely összekapcsol bennünket és valamennyi ma és holnap élőt a tegnappal és a tegnapelőttel? E város félszázados közelmúltjával.

Erre gondolt *Csepreghy András* tanár úr és fia, *Henrik*. A tekintélyes és páratlan gyűjteményből annyi lapot válogattak ki, hogy jóformán az esztendő minden napjára jusson egy. Szándékozásukat és elhatározásukat tett követte. Megjártak kiadókat és mecénásokat, nyomdát és vállalkozókat. Nem adták fel a reményt, nem mondtak le makacs, kitartó és nagyszabású tervükről. Elvégre más erdélyi városokban (Székelyudvarhely, Kolozsvár, Nagyvárad, Csíkszereda) sikerre vitte az ötletet a szerző-lektor-kiadó-támogató együttes munkája.

Azt reméljük mindnyájan, hogy a marosvásárhelyi kötet, városunk képeskönyve, kitűnő olvasmány lesz, valóságos szenzáció. *Alapmű* lokálpatriótáknak, tudományos nosztalgikusoknak, várostörténészeknek, honszerető polgároknak. Amely nélkül Vásárhely soha nem is létezett.

Sebestyén Mihály

Marosvásárhely, 2002. január 21.

1. BEVEZETÉS

„Marosvásárhely első városa a Székelyföldnek, népessége 14 212 lakos – ipara, díszes épületei, templomai, könyvtára, iskolái, nagy intelligenciája, társadalma, a többszázados múltnak emlékei teszik azzá. (...) A város sok fényes, dicsőséges és boldog napot látott, de nem egyszer kellett fenéki kiürítenie a szenvedéseknek a poharát is.”¹

Lehet-e tömörebben értékelni egy város jelentőségét, összefoglalni néhány szóval sok évszázados történetének szerencsés és keserves fordulóit? Aligha! S ezt a találó értékelést még 1896-ban írták le, amikor az igazi város számtalan szecessziós köz- és magánépületével, közművesítésével, aszfaltos, mutatós főterével és kövezett utcáival még csak a jövő ígérete volt. Ez az év – 1896 – az első marosvásárhelyi képes levelezőlap megjelenésének időpontja is, és a képeslap, gyorsan dagadó népszerűségével és kétségtelen korlátaival, valóságos tükre, képes illusztrációja Marosvásárhely igazi, modern várossá alakulásának. Könyvünkben bepillantunk szülővárosunknak, ifjúságunk „metropolisá”-nak történetébe, követjük az átalakulások, a fejlődés folyamatát. Nem várostörténetet írunk tehát, nem vállalkozhatunk e nehéz és igényes munkára, csupán képeket villantunk fel szóban és első sorban a régi képes levelezőlapok segítségével. Éppen ezért esett nagyobb hangsúly pontosan arra a bő félszázadra (1896–1944), amikor a képeslapkiadók, fényképészek és nyomdák képeken rögzítették a város történetének számos fontos, meghatározó mozzanatát.

Marosvásárhely igazi várossá válása – a képes levelezőlapok tükrében, íme, ennek bemutatására vállalkozunk. Se többre, se kevesebbre. A szülőhelyének vagy kedvenc városának múltja iránt érdeklődő olvasónak és szemlélőnek útmutatóval szolgálunk szóban és képen a mindent megszépítő múlt felidézéséhez.

2. MAROSVÁSÁRHELY FÖLDRAJZI FEKVÉSE

Marosvásárhely – Târgu Mureș – Neumarkt am Mieresch Maros megye közigazgatási központja, hajdan szabad királyi város és Maros–Torda vármegye székhelye, s a köztudatban a Székelyföld fővárosa volt. A Maros bal

¹ Hankó Vilmos: *Székelyföld*. Budapest, 1896, 319.

partján, az Erdélyi-medence közepén fekszik, az Erdélyi Mezőség és a Küllők dombvidékének találkozásánál.

1. kép: Marosvásárhely és vidéke a Třebely aljáról nézve
(Kiss Pál: Marosvásárhely története)

A város egy része a folyó síkságára épült, a település nagy része azonban a Maros völgyének teraszaira, egészen a Somos-tető nevezetű erdős dombocska lábáig. A városnak és vidékének éghajlata mérsékelten szárazföldi: a tavasz korán beköszönt, a nyár meglehetősen meleg és sokáig tart.

3. A VÁROS KIALAKULÁSA ÉS NEVE

Kedvező fekvése és éghajlata miatt Marosvásárhely már a legrégebb idők, az újkőkor óta lakott. A mai város magva valószínűleg közvetlenül a magyar honfoglalás után keletkezett magyar, illetve székely településként. A középkori okiratok először a 13. század végén említik a város nevét, mégpedig *Novum Forum Syculorum* alakban. A pápai tized összegéből ítélve a város már a 14. század első felében jelentős településnek számított. Magyar neve először 1366-ban jelenik meg egy okiratban *Zekulusarhel* formában,

majd Nagy Lajos király 1370-ben kiadott okmánya említi Zekel Wasarhel-t. A következő két és fél évszázadban még ezen a néven említik a várost.

A város mai nevének kialakulásáról a következőket olvashatjuk: „Az 1608-ban és az ezt követő kiváltságlevelekben *oppidum Maros alias Székelly Vásárhely* a város elnevezése. Ebből formálták a környék lakói a város elnevezését, minden nemzetiség nyelvének szabályai szerint: a románok Mureş Vaşarheiu (1795), Vaşarheiu illetve Oşorheiu (1848), később Târgu Mureş (1918), a németek Markstadt, Neumarkt, Neumarkt am Mieresch néven említik.” A tudós humanisták Agropolisként emlegették városunkat.²

4. MAROSVÁSÁRHELY A KÖZÉPKORBAN

Az alapítást követő első századokban Marosvásárhely igen lassan fejlődik. A régi okiratok tanúsága szerint sok jelentős eseménynek a színhelye volt, de az ellenséges hadak többször is feldúlták a várost, s ezért mind gazdasága, mind lélekszáma lassan gyarapodott, növekedett. Mégis a 14. és 15. század során megépül a magyar gótikus stílusú Vártemplom. Kezdetben a ferencesek temploma, majd a 16. század derekán a protestánsok veszik át.

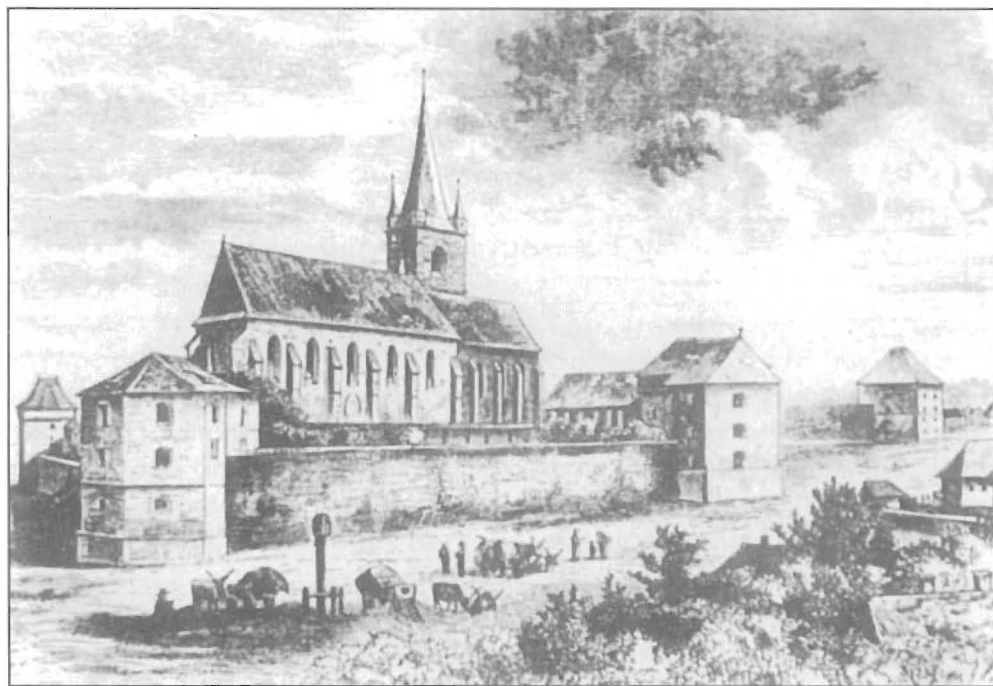
1439-ben Marosvásárhelyen először tartottak országgyűlést, melyet további 36 követett. A 15. század közepén Hunyadi János látogatja meg, majd ezt követően 1482-ben Mátyás király ad kiváltságlevelet a városnak, mely felmentette lakóit a vámfizetés és a fejadó alól. Báthori István erdélyi vajda azonban tíz év múltán önkényesen adót vet ki a városra. 1506-ban Marosvásárhely határában győzte le Tomori Pál püspök-hadvezér az ököradó miatt fellázadt székelyeket.

A független Erdélyi Fejedelemség 1541-es megalakulása után a város történetében is új fejlődési korszak kezdődik. A mezőgazdaság igen fontos helyet foglal el a városi polgárság életében, de újjáalakultak a céhek, fejlődik a város kézműipara és kereskedelme. A protestánsok által 1557-ben létrehozott iskola, a várbeli Schola Particula a szellemi élet fejlődését segítette elő, hiszen a kor jeles tudós tanárai oktatták az iskola diákjait.

1571-ben európai jelentőségű események színhelye Marosvásárhely. A János Zsigmond erdélyi fejedelem jelenlétében megtartott országgyűlésen megerősítették az 1557-es tordai országgyűlés szabad vallásgyakorlatra vonatkozó határozatait. Ugyanakkor Európa nyugati fele a vallási türelmet-

² Tonk Sándor: Város születik. *Népújóság évkönyv*, Marosvásárhely, 1993, 33.

lenség okozta zavargásoktól hangos. A 16. és 17. század fordulója nálunk is igen zaklatott történelmi időszak, a székely felkelők kivégzésének, zsoldos hadak dúlásának véres korszaka volt. A 17. század hajnalán a II. Rudolf német-római császár szolgálatában álló Basta György zsoldosvezér hajdúi rombolták le és rabolták ki Marosvásárhelyt. Ezt követően az igen jó szervező, külföldet is megjárt városi polgár, Borsos Tamás (1566–1634) kerül a főbírói tisztségbe. Az ő kormányzása idején a város gazdaságilag is sokat fejlődött, s Borsos volt az, aki 1602-ben nagyméretű várépítési munkálatokba kezdett. (A vár jóval később, csak a 17. század derekára készült el teljesen.)

2. kép: A vásárhelyi vár és vártemplom déloldali látképe, Greguss János rajza. (Kiss Pál: Marosvásárhely története)

1616-ban Bethlen Gábor (1613–1629), a legjelentősebb erdélyi fejedelem kiváltságlevelet ad a városnak, melyet ily módon a szabad királyi város rangjára emel, és számtalan előjogban részesít. Engedélyezi a már 1602-ben megkezdett várépítkezéseket, a várost hivatalosan Marosvásárhelynek nevezi, és jóváhagyja címerét.

Marosvásárhely város címere már 1540-től ismert és használatban van. Egy vállból hasított, páncélos, behajlított, kardot tartó jobb kart ábrázol egy szimmetrikus tárca-pajzson. A kardon átszúrt szív látható, de a szív mellett már megjelent az addig nem használt medvefej is. Ez a címer a kiváltságlevél bal felső sarkában megfestve látható is. (Különben a székelység címerének átalakított változatából született.)

3. kép: Marosvásárhely város címere

A Bethlen Gábor nevével fémjelzett történelmi korszak a rohamos fejlődés időszaka volt. Megszaporodtak és megerősödtek a céhek, élénkült a kereskedelem, a környező falvak csatolásával a város területe is megnövekedett, s így Marosvásárhely a környék, sőt az egész Székelyföld legjelentősebb mezővárosává válik. A 17. század közepén, II. Rákóczi György fejedelem idején ez a fejlődés megszakad. Ennek egyik oka a török dúlás. 1658-ban Erdély nagy részét a tatár hordák dúlták fel, a helyreálló főhatalom (Kemény, Apafi) azonban erélytelen, a fejedelemség már a hanyatlás korába jutott, Marosvásárhely gyarapodása is megakadt, lelassult. A század végén a török 150 éves protektorátusát az osztrák uralom váltotta fel. A Lipót császár zsarnoki uralkodása ellen kitört kuruc szabadságharc Marosvásárhely történetében is egy új fejezetet jelentett. A kurucok elfoglalják a várat, majd a labancok kezére kerül, s csak 1706-ban sikerül Pekri Lőrinc kuruc kapitánynak újra visszafoglalnia. Így aztán 1707-ben II. Rákóczi Ferencet itt iktatták be a fejedelmi tisztségbe. Az eseménynek a város határában levő Dinnyeföld nevű terület volt a színhelye, majd a frissen beiktatott fejedelem a jezsuiták kápolnájában misén s a Vártemplomban országgyűlésen is részt vett.

A kuruc szabadságharc leverése után a város ismét osztrák uralom alá került, a várat 1735-től a császári katonaság szállta meg, s a várost német ajkú katonákkal, telepésekkel, tisztségviselőkkel igyekeztek felpuhítani. A hosszú 18. századot igen gyakori természeti csapások is súlyosbították, melyeknek a város számtalanszor látta kárát.

De a 18. században már néhány reményre okot adó esemény is következett Vásárhely életében. Főtere szép barokk épületekkel lesz városiasabbá,

a Schola Particulából kialakult a Református Kollégium, mely a jezsuiták által indított római katolikus tanodával együtt a tudományok fáklyahordozójává lett. A városba költöztetik Medgyesről a Királyi Táblát. Törvénytánculó ifjakkal (ún. kancellisták) népesül be Erdély legfőbb bírósága. 1793-ban Aranka György létrehozza az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot, a század végén Teleki Sámuel, Erdély kancellárja felépíttette Thékáját (1798–1802) a 40 000 kötetes könyvtára számára. A Teleki Téka ma is a város nevezetes, Európa-szerte ismert intézménye.

A 19. század elején Színpartoló Egyesületet alakítanak, mely a kolozsvári színház előadásait rendszeresíti a városban. Gecse Dániel orvos emberbaráti intézményt hoz létre, megalakul a kaszinó, és beindul az Olvasó Társaság. Ekkor kezdi meg tudományos és oktató-nevelő tevékenységét a híres matematikus, Bolyai Farkas (1775–1856), és tesz jelentős tudományos felfedezést fia, Bolyai János (1802–1860). Szintén a század elején épül Marosvásárhely nevezetessége, Bodor Péter zenélő kútja, mely közel egy évszázadig fontos szerepet töltött be a város vízellátásában, és a város fő látványosságának számított.

4. kép: Rohbock Lajos; A Bodor-kút és környéke, metszet.
(Kiss Pál: Marosvásárhely története)

„Maros-Vásárhely főterét a múlt század eleje óta díszítette egy ovális kőalapzatú, bádognakupolás alkotmány, melyet 1810 körül a városi magisztrátus a lakosság vízszükségletének fedezésére építtetett, de amely az idők folyamán országos, sőt európai hírességre tett szert, a híres-nevezetes, muzsikáló Bodor-kút.”³

A vár forrásvizeit gyűjtötte össze háromezer literes medencéjébe, s innen négy csövön át jó ízű víz folyt, s ezzel a kút a városi polgárság egy tekintélyes részének a háztartását szolgálta. A kupolán hosszú ideig Apolló-szobor állott. Hírét mégis inkább az a zenélő szerkezet hozta meg, melyet építése után néhány évvel, talán 1816-ban Bodor Péter (1788–1849), székely ezermester szerelt bele. A zenélő masina naponta négyszer muzsikált, s kedvező légköri viszonyok esetén a zene a közeli falvakig elhallatszott. A csodás szerkezet egy 1836-os vihar alkalmával rongálódott meg és hallgatott el. Ekkor pusztult el az Apolló-szobor is. A kút még sokáig állott, és hordták onnan az ivóvizet menyecskek, cselédek, lajtos kocsik, míg 1911-ben lebontották, hogy helyet teremtsenek a Bernády terveiben szereplő, de meg nem valósult kőszínház építésének.⁴

5. AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC MAROSVÁSÁRHELYI ESEMÉNYEI

Az 1848-as márciusi forradalmi események híre március 25-én érkezett Marosvásárhelyre, s a város polgársága és ifjúsága lelkesen csatlakozik a forradalomhoz. A szabadság és forradalom eszméihez hű város 1848 novemberétől a Habsburg-hadsereg megszállása alá kerül. Bem erdélyi seregének csak 1849. január 13-án sikerül Marosvásárhelyt felszabadítania. A legendás lengyel tábornok itt ütötte fel főhadiszállását, innen vonult Moldvába, majd 1849 júliusában Székelykeresztúrra s onnan a segesvári csatába. A védtelenül hagyott várost az oroszok foglalják el, majd egy osztrák sereg szállja meg augusztusban, és súlyos hadisarcot vet ki rá.

A Bach-korszakban, 1852-ben letartóztatják a szabadságharcot újrakezdeni szándékozó Makk-féle összeesküvés helyi résztvevőit. Ugyanez évben a császár, I. Ferenc József is ide látogat, de a helyi hatalmasságok megakadályozzák azt, hogy az uralkodót kegyelmi kérvényekkel zaklassák, így 1854. március 10-én kivégzik a három szabadsághóst: Török Jánost, Horváth Károlyt és

³ Szentgyörgyi Dénes: *Marosvásárhelyi lexikon*. Marosvásárhely, 1912, 64.

⁴ Uo. 64–66.

Gálfi Mihályt, a székely vértanúkat. Emlékükre a Postaréten a hálás utókor, Marosvásárhely polgársága 1874-ben gránit emlékoszlopot emelt, melyre Jókai Mór emlékező sorai is felkerültek.

6. A VÁROS FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZAD VÉGÉN

Az 1867-es kiegyezés után Marosvásárhely gazdasága is fejlődésnek indul. Az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódás tette szükségessé a Székelykocsárd–Marosvásárhely közötti vasútvonal kiépítését, melyet 1871-ben adtak át a forgalomnak. A vonalat később Szászrégenig, majd Brassóig hosszabbították meg. Mind több és több kisiparos nyit műhelyt, kereskedő üzletet, s reklámozza áruit a sajtóban és az évente megjelenő *Székely Naptárban*. De megkétszereződik a gyárak és üzemek száma is. A Baruch-féle szeszgyár 1882-ben épül meg, majd a század kilencvenes éveiben cukor-, téglá- és szappangyárat alapítanak. A város földműves-kézműves jellege azonban továbbra is megmarad. „A kisváros polgársága megőrizte régi szokásait és életmódját. A hézagos beépítésű házsorok előtt a szépen rendezett és beültetett virágos sávokat gondosan és féltve kezelték. A kerítések hosszában a kiskapuk mellett padok húzódtak, ide ültek ki a napi munkában elfáradt emberek esti tereferére.”⁵

7. A MILLENNIUM ÉVE, 1896 MAROSVÁSÁRHELYEN

A 19. század utolsó évei még nem jelzik előre azt a városfejlődést, amely a 20. század első két évtizedében Marosvásárhelyre várt. Ezt bizonyítják azok a történések is, amelyeket a *Közérdek* korabeli hetilap hírvivata alapján részletesebben taglalunk. 1896, a magyar Millennium, de ugyanakkor a magyar kiadású képes levelezőlapok „születésének” éve is, hiszen ország-szerte és Marosvásárhelyen is ekkor jelentek meg az üzletekben az első képeslapok.

Bár az ország ünnepi lázban ég, szerepel, a város hétköznapi és ünnepei mégis alig térnek el a már megszokottaktól. Ami pedig újdonságnak számít, az éppen a Millennium eseménysorozatához kapcsolódik. Folynak az előkészületek a fővárosbeli országos ünnepekre: márciusban a Székely-

⁵ Keresztes Gyula: *Vásárhelyen vásár tartatik*. Kolozsvár, Kriterion, 1996, 21.

földi Iparmúzeumban kiállították az ezredéves kiállításra felküldendő tárgyakat. A polgármester, Geréb Béla „... a millenniumi díszbandériumban való részvételtre megnyerte Dr Bernády György és Petri Zsigmond urakat. A polgármester megbízást kapott a lovak és a felszerelés beszerzésére.”⁶

Májusban részletesen ismertetik a millennáris ünnepek marosvásárhelyi programját. A tervek között szerepelt egy hálaadó istentisztelet, a tanács díszközgyűlése, ökörsütéssel egybekötött népünnepély, egy sétány létesítése a várfalak mellett a vársáncok betöltésével, erdőtelepítés, tizenkét diófa ültetése a városi gyümölcsösbe és anyagi támogatás az épülő fém- és faipari szakiskola építési költségeihez. Mindebből csak az ökörsütés maradt el.

Május folyamán minden magyar felekezet a saját templomában hálaadó istentiszteletet tartott. A nagyobb iskolák közül az Ev. Református Kollégium és az Ev. Református Elemi és Polgári Leányiskola május kilencedikén és tizedikén tartotta díszünnepélyét, a Katolikus Felsőbb Leányiskola május 18-án. Ugyancsak díszgyűlésen emlékeztek május 31-én az év elején újjáélelt Kemény Zsigmond Társaság tagjai is.

Az évi hagyományos ünnepek sem maradtak el. „A márczius 15-iki állandó bizottság ülést tartott f. hó 20-án Dr Bernády György elnöklete alatt, elhatározva, hogy a dicső nap évfordulóját az eddig szokásos módon, továbbá a 3 vértanú szobrainál (sic) rendezendő ünnepséggel és hivatalos közvacsorával ünnepli meg.”⁷ A hetilap márczius 19-i száma aztán beszámol a Bem-szobornál, a Petőfi-emléktábla előtt és a Székely Vértanúk oszlopánál tartott ünnepekről, s így zárja a beszámolóját: „... ezután volt a bevonulás a Bem szobor elé, hol Bernády György rövid beszéd kíséretében az ünnepélyt bezárta.” Jellemző, hogy a hírrovatban a jövő nagy polgármester alakja, neve egyre gyakrabban tűnik fel, hiszen egyre több közszereplést vállal.

A politikai életet élénkebbé teszi az, hogy folynak az országgyűlési választások előkészületei. Marosvásárhely különböző kerületeiben és vidéken is több helyen tartanak jelölő gyűléseket. A választásokon aztán a város II. kerülete Kossuth Ferenc ellenében képviselővé választja Dr. Bernády Györgyöt. Adminisztratív vonatkozású eseménye a vármegyének az, hogy Sándor János főispán helyére a kormány Mikó Árpádot nevezi ki. Mindketten ismert államférfiak, jelentős személyiségek voltak.

A város, ha lassan is, de épül és gyarapodik. Ekkor kezdik meg az Igazságügyi Palota és a vasútállomással szembeni Honvéd Kórház építését.

⁶ *Közérdek*, 1896. ápr. 5. sz.

⁷ Uo. febr. 23. sz.

Rákóczi-hidat, több hidacsját építettek a Poklos-patakra és az ún. Turbina-árokra.

Bernády idején és az ő érdeméért 1907-ben közadakozásból szobrot állítottak II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek, és 1912-ben a városi építkezéseken dolgozó vállalkozók adományából felállították a Petőfi-emlékoszlopot, ezzel örökítve meg a két nagy magyar emlékét városunkban.

Amint a fentiekből kitűnik, még felsorolni is nehéz a Bernády-korszak alkotásait, melyeket nagyszerűségben egyetlen azóta következő korszak sem múlt felül.

10. A SZECCESSZIÓ MAROSVÁSÁRHELYEN

A Bernády-korszakban honosodott meg Marosvásárhelyen a századfordulós, modern építészeti stílus, a szecesszió. A fontosabb épületek megépítése előtt pályázatot írtak ki, s ezeket sorra a kor legjelentősebb budapesti és marosvásárhelyi műépítészei nyerték meg. Magasan kiemelkedik a város épületegyütteséből a szecessziós építészet két remeke, a Városháza és a Közművelődési Palota. Mindkét épület elsősorban Bernády György érdeméért épülhetett meg, s az építészek, a budapesti Komor Marcell és Jakab Dezső mindkét esetben mesterien oldották meg nagy feladatukat. Különösen a Közművelődési Ház külső és belső díszítésénél alkotott remeket több szecessziós művész: Thoroczkai-Vigand Ede, Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor és Roth Miksa.

Nagy számban épültek még szecessziós stílusú köz- és magánépületek városunkban (összesen kb. 160 épület), s a különböző budapesti és helyi műépítészek mind felnőttek feladatukhoz. Például Thoroczkai-Wigand Ede tervezte többek között a Kereskedelmi és Iparkamarát és a Jókai utcai Schmidt-házat, Sándy Gyula az Agrár Takarékpénztár épületét, Baumgarten Sándor a Református Kollégium új szárnyát, Kós Károly a Városi Közüzemek épületeit. A marosvásárhelyi műépítészek közül kiemelkedik Radó Sándor, aki a Nyugdíjpalotát, az Albina bankot, valamint több iskolát és magánépületet tervezett. A kivitelező építőmesterek (és cégek) közül a Grünwald Testvérek budapesti cége emelte a Katonai Alreáliskolát. A XIX. század végén és a XX. század elején Soós Pál, Csiszár Lajos, Bustya Lajos és Váradi Árpád voltak a város jelentős építőmesterei.

Bernády György igényessége és az új építészeti stílus iránti fogékonysága egy olyan helyi építészeti ízlést alakított ki, hogy bizton állíthatjuk, az

A Bolyai utcában épül a Minorita Rend bérháza, a Fötéren Farkas Mendel fűrészgáros palotája, a Fogház utcában pedig Petelei István író háza. Ez évben készül el a Hunyadi János (ma: Mihai Viteazul) utca mentén az új katonai laktanyaegyüttes, s átvették azt az építési vállalkozótól. Ugyancsak ebben az évben határozzák el a Marosvásárhely–Szováta keskenyvágányú vasútvonal megépítését.

Tudománytörténeti esemény volt, hogy a fémipari szakiskola tanára, Tordai, Röntgen-féle fényképezési kísérletet tartott. „Az eredmény – tekintettel e korszakot alkotó találmány kezdetlegességére – kielégítő volt.”⁸ Herb Ferenc viszont a Kossuth utcai nyári színpad vendéglőjében fotókiállítás rendez, mely bemutatja Olaszországot, Konstantinápolyt, valamint II. Lajos bajor király kastélyait. De nem feledkeznek meg a város nagy matematikusáról sem, novemberben a Kemény Zsigmond Társaság megemlékezést tart Bolyai Farkas halálának 40. évfordulója alkalmából.

A város polgársága azonban éli megszokott életét, s ehhez hozzátartozik a szórakozás, a különböző zenés-táncos multságok, melyeket minden évben megrendeznek. Az év a korcsolyaegylet pompásan sikerült zenés, kivilágított, tűzijátékkal kísért jégünnepélyével kezdődik. A helyi 62-es gyalogezred, a város házi ezredének zenekara hol a Fötéren, hol a Transilvânia szálló nagytermében rendez hangversenyt, máskor pedig az Elba-szigeti helyiségben tartott jótékony célú előadáson lép fel. A Transilvânia dísztermében *Érdekes estélyek* címmel decemberben rendeznek jótékony célú táncestélyt a Tornakert pavilonjának tatarozására.

De egyéb apró hírek is jól jellemzik a várost és 1896-os mindennapjait. Nagy érdeklődés mellett zajlik le a Szent Márton-napi vásár, a kereskedők közül Muntyán Béla szöveteit reklámozza, Fogolyán Bogdán divatáruházának a megnyitását adja hírül, s július elsején megkezdí működését az Agrár Takarékpénztár. (Pompás, szecessziós székháza csak később épül meg.) Májusban és júliusban arról panaszkodnak viszont, hogy a város Fötéren és fontosabb utcáin akkora kátyúk éktelenkednek, hogy a közlekedés jószerivel lehetetlen, s a járdákat is csak októberben javították meg, igaz, akkor alaposan. A közutakon annyira elharapódzott a picka játék (cigle), hogy a járókelők testi épségét fenyegeti. Ezeket olvasva nem csodálkozunk azon, hogy ilyen jóslat is elhangzik a *Közérdek* júliusi számában: „Gőzfürdő, állandó színház, városháza, közvágóhíd stb., mind a jövőbe vetett szép remények, melyek örömeit a mai emberek csak a másvilágon fogják élvezni.”⁹ Ez a borúlátó jóslat

⁸ Uo. febr. 9. sz.

⁹ Uo. júl. 12. sz.

azonban nem vált be, s az állandó színházat kivéve minden itt felsorolt épület elkészült már Bernády György 1902–1913-as polgármestersége idején, sőt a város akkora fejlődést ért meg, amelyről 1896-ban még álmodni sem lehetett.

8. A KOSSUTH-SZOBOR LELEPLEZÉSE

A XIX. századnak is volt azonban egy olyan célkitűzése, amely a századforduló előtt összefogásra készítette a városnak és a vármegyének, sőt, más magyar városoknak a polgárságát is. Ez pedig az első erdélyi Kossuth-szobornak a Marosvásárhelyen való felállítása volt. A városban a szoborállításnak már jelentős hagyományai voltak, hiszen polgársága 1874-ben a székelly vértanúknak emelt emlékoszlopot, 1880-ban hasonló összefogással a Széchenyi téren sikerült szobrot állítani Bem Józsefnek, a szabadságharc lengyel származású honvédtábornokának, az erdélyi hadsereg vezérének, 1884-ben pedig a Görög-házra helyezték el a Petőfi Sándor emlékét megörökítő márványtáblát, s mindezt közadakozásból és hazafiúi lelkesedéssel.

A Kossuth-szobor felállítását 1894-ben kezdeményezték. A szervező munkát a Kossuth-szobor Bizottság végezte, Dr. Bernády György elnök vezetésével, és sikerült, ha nem is hiánytalanul, összegyűjteni a szoborállításhoz szükséges tekintélyes összeget. A 3,20 m magas bronzszobrot Köllő Miklós szobrászművésznél rendelték meg, aki először gipszmintát, majd nagy agyagmintát készített. Ezt Köllő fővárosi műtermében egy küldöttség tekintette meg, melyben Fadrusz János mellett Bernády is helyet kapott. A nagy mintát kivitelezésre teljesen alkalmasnak találták, és bronzba öntették. Így került sor óriási lelkesedés mellett a szobor leleplezésére. Az 1899. június 11-én tartott leleplezésre tizenhatezer marosvásárhelyi és környékbeli gyűlt össze. (A város lakossága 1900-ban csak 19 522 fő volt.) Az ünnepségen részt vett többek között Mikó Árpád főispán, Geréb Béla polgármester s a város összes notabilitásai. Kossuth Ferenc, a kormányzó fia és a Kossuth család más tagjai külön tribünön foglaltak helyet. Az ünnepség déli 12 órakor kezdődött, amikor egy nyolcvan tagból álló dalkar elénekelt a Himnuszt, majd Kabdebó Ferenc ügyvéd méltatta Kossuth érdemeit, s beszédét a következő szavakkal zárta: „... mi székelyek... Kossuth Lajos e szobrát szívünk melegével építettük, s szívünk szerelmével fogjuk azt megőrizni és fenntartani. És most hadd hulljon le a lepel!”¹⁰

¹⁰ Adi Árpád: *Kossuth-szobor avatás*. Lócsei Sp. Imre-féle Székely Naptár 51.

1900–1918 közötti években Marosvásárhely architektúrájában a szecesszió városa lett.

11. MAROSVÁSÁRHELY A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az első világháborút követő trianoni békeszerződés értelmében Marosvásárhely a királyi Románia része lett. A húszas évek Romániában a gazdasági konszolidáció idejét jelentették, de ez Marosvásárhelyen alig éreztette hatását. Gyárak és üzemek, valamint középületek nemigen épültek, ekkor épült fel viszont a város több tetszetős magánháza. Megkezdődött a város magyar jellegének megváltoztatása; 1919 márciusában ismeretlen tettesek ledöntötték és eltávolították a Kossuth-, Bem-szobrot és Rákóczi-emlékoszlopot. Az emlékművek aztán vagy eltűntek, vagy úgy megrongálódtak, hogy helyreállításukra 1940 után sem lehetett gondolni. A jellegváltoztatás erőszakos politikája jellemezte Emil Dandea polgármesterségét, aki – a román nacionalizmus szemszögéből nézve – a város egyik jelentős polgármestere volt. Dandea újra Bernády követte a polgármesteri székben, aki rendezte a város adósságait, s újra építkezésekbe kezd. Egy iskola és a városi kórház építése fűződik ehhez az időszakhoz. Ezen kívül a két világháború között épül az ortodox és a görög katolikus katedrális, a román tanoncotthon és városi uszoda. Megkezdik ugyanakkor a megyei közigazgatási székhely, a prefektúra építését, de az épület nem készül el 1940-ig. A város román jellegének kialakítását szolgálták a két világháború között állított köztéri szobrok. 1923-ban leplezték le a Petőfi-oszlop átfaragásával az ismeretlen katona szobrát, 1924-ben a Városháza előtt a Latinitás – Romulus és Remus –, 1930-ban a Főtér délnyugati bejáratánál lévő parkban Avram Iancu, 1848–49-es román forradalmár lovas szobrát.

Nő a város lakóinak száma, 1920-ban 30 988, 1930-ban pedig 38 466 lakója van Marosvásárhelynek, de ez nem annyira természetes szaporulatot, hanem inkább betelepedést jelent. Az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság 1930-tól érezteti itt is a hatását, több vállalat csődbe megy, s emiatt a munkanélküliek száma eléri a hétezret. Ekkor szűnt meg többek között a Bürger-sörgyár, mely a háború előtt a város legnagyobb gyára volt, a megyegyefalvi nagy szeszgyár és a gőztéglagyár. Még felsorolni is nehéz lenne a megszűnt, megbukott vagy leégett üzemeket, műhelyeket.

(Sajnos a szónok fogadkozását az impériumváltás megghiúsította. 1919-ben a többi szoborral együtt Kossuth szobrát is ledöntötték, majd 1923-ban talapzatát is lebontották.)

A lelkes éljenzéstől zúgott az egész főtér. Ezután Szabolcska Mihály és Pósa Lajos szavalta el az alkalomra költött versét, több beszéd hangzott el, a tűzoltózenekar és az EMKE dalárda is fellépett, aztán Geréb Béla polgármester vette át a város nevében a szobrot Oroszlány István bizottsági tagtól. Az ünnepély zárószónoklatában Kossuth Ferenc mondott köszönetet azért, hogy apja emlékét megörökítették. Az ünnepi műsor után a szobor talapzatára 51 koszorút helyeztek el. A leleplezést ünnepi ebéd, színházi előadás, sétazene és táncestély követte.¹¹

9. A BERNÁDY-KORSZAK

A fejlődés, korszerű várossá válás útján Marosvásárhely 1902-ben indult el, amikor polgármesterré Geréb Béla utódeként Dr. Bernády Györgyöt választották. 1900-ban Marosvásárhely csak területének nagyságával és lakóinak a számával tűnik ki a többi székely város közül. Aszfaltos utcája egy sincs, macskakővel is csak a Főtér és néhány utca volt lekövezeve. Tekintve, hogy az 1902 utáni fejlődés jóformán előzmények nélküli, nyilvánvaló, hogy a fejlődés elsősorban egy rendkívüli képességű ember – Bernády – szervező képességének, széles látókörének és vasakarátának köszönhető.

Bernády György (1864–1938) a Szolnok-Doboka vármegyei Bethlen községben született. Gyógyszerészeti, majd jogi tanulmányokat folytat Kolozsváron és Budapesten. Diplomázását követően Marosvásárhelyen vezeti Arany Szarvas nevű gyógyszerárát, de egyre több közszereplést vállal, és egyre nagyobb tekintélyre tesz szert. 1896-ban szabadelvű programmal országgyűlési képviselővé választották. 1902–1913 között Marosvásárhely polgármestere, majd öt éven át Maros–Torda vármegye főispánja, 1912-től székelyföldi iparfejlesztési biztos. Nagy érdemeket szerzett Marosvásárhely modern városképezésének kialakításában. 1922-től Bernády újra képviselő, ezúttal a bukaresti parlamentben. A magyarság érdekeit szolgáló politikai célkitűzéseit hol az Országos Magyar Pártban, hol abból kiválva próbálta elérni. Egyéniségének jelentőségét mutatja, hogy 1926–1929 között, tehát a

¹¹ Uo. 51–53.

román impérium alatt is betöltötte a polgármesteri hivatalt. 1938-ban a halál szakította meg ezt a rendkívüli életpályát.¹²

Bernády György Marosvásárhely polgármestereként tevékenységét azzal kezdte, hogy újratérképezte a várost, majd kijelölte a parkok helyét, és új utcákat nyitott. Ezután csatornázták a várost, főterét és sok utcáját leaszfaltozták. (1914-ben Budapest után Marosvásárhelynek volt a legtöbb aszfaltos utcája.) Az utcák mentén fákat és virágokat ültettek. Rendezték a vár környékét, és létrehozták a Bethlen Gábor sétányt (ma: Bulevárd). Rendezték, csatornázták a Somos-tetőt, az alatta elterülő dombháton létrehozták a Tiszviselő-telepnek nevezett villanegyedet. Felépítették – elsősorban Bernády érdemeként és szervező munkája eredményeképpen – a Városházát és Közművelődési Házat, létrehozták a Zeneiskolát, és megvetették a városi könyvtár és képtár alapjait. Felépítették a Református Kollégium új szárnyát (ma: Bolyai Farkas Líceum), a Római Katolikus Főgimnáziumot (ma: Unirea Líceum), az Állami Leánylíceumot (ma: Al. Papiu Nemzeti Kollégium), a Felső Kereskedelmi és Állami Polgári Fiúiskolát (ma: Petru Maior Tudományegyetem), a Katonai Alreáliskolát (ma: Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem), a Közigazgatási Tanfolyam épületét (ma: Szakszervezeti Székház) s végül öt elemi iskolát. Így vált Marosvásárhely iskolavárossá.

Bernády idején szabályozták a Marost, betongátat építettek rá, elegendő vizet biztosítva a villanytelepnek és az újonnan létesült harminc gyárnak. A vízellátás érdekében kutakat fúrtak, felépítették a víztelepet, a víztárolókat és szivattyú-házakat. Ekkor épült meg a Városi Téglagyár, a Közvágóhíd, a Városi Gőzfürdő, a Közüzem, a Nyugdíjpalota és Kereskedelmi Kamara. A Marosra a Bodor-híd lebontása után megépítették a vasszerkezetű

5. kép: Bernády portréja

¹² Marosi Barna: *Épült dr. Bernády György polgármestersége idején*. Marosvásárhely, Mentor, 1993. 5–48.

A város művelődési életében továbbra is dominál a magyar jelleg. 1919-től jelenik meg Osváth Kálmán érdeméért a *Zord Idő* című irodalmi folyóirat, melynek munkatársai közé a legjelesebb erdélyi írók tartoztak. Továbbra is működik a Kemény Zsigmond Társaság, mely 1920-tól átveszi a *Zord Időt* is. A város szellemi életében jelentős szerepet játszott Berde Mária írónő.

1937-ben az erdélyi írók a városban rendezték a Marosvásárhelyi Találkozó néven ismert összejevetelt Tamási Áron vezetésével. A Találkozó kimondták a román néppel való együttműködés történelmi szükségszerűségét az 1918-as gyulafehérvári határozatok szellemében.

A tudományos életben Antalfy Endrének jut vezető szerep, aki tudományos, irodalmi, művészeti és zenetörténeti előadásokat tart. A város legjelentősebb festői Vida Árpád és Bordy András. Ciupe Aurel, a Városi Képtár őre a Közművelődési Házban festőiskolát vezet. A Városi Zeneiskolában működött László Árpád, Chován Richárd és Erkel Sarolta zongoraművészek, Simor Jenő hegedű- és Tonházy Ferenc gordonkaművész. A város jelentős zeneszerzője Vancea Zeno, aki több magyar költő verseit megzenésítette.¹³

12. AZ 1940–44-ES TÖRTÉNELMI KORSZAK

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély s így Marosvásárhely is újra magyar közigazgatás alá került. A magyar honvédség 1940. szeptember 10-én vonult be a városba. A kivonuló román hatóságok magukkal viszik szobraikat is, hogy azok elkerüljék a magyar térszobrok 1919-es sorsát. Ezek a szobrok eredeti állapotukban már nem kerülnek vissza városunkba.

A magyar hatóságok átszervezték a közigazgatást, de a helyi lakosság és főleg az értelmiség körében visszatetszést szült, hogy a vezető beosztásokba nem helyi, hanem az anyaországból idevezényelt személyiségek kerültek. A tisztségviselők („az ejtőernyősök”) egy részét ugyanaz a nacionalista-soviniszta beállítottság jellemezte, mint román elődeiket 1919 után. Ez a politika, az ország háborúba sodrása és a zsidó lakosság 1944-es deportálása (mintegy 5500 lélek) sok vásárhelyi felháborodását váltotta ki.

¹³ Molter Károly: *Erdélyi városképek*. Marosvásárhely, 1936, 200.

Dacára a háborús állapotoknak, a hatóságok több hasznos gazdasági és közérdekű intézkedést foganatosítottak: befejezték a Megyeháza építését, megváltoztatva annak jellegzetesen román építészeti stílusát, felépítették a Zöldkereszt-házat, a Gazdasági Iskola tekintélyes épület-együttesét és tan-gazdaságát, kijavították a gáz- és vízvezetékét valamint az utcák aszfaltborítását. A Maros vizének tisztítására s a megnövekedett vízellátás biztosítására megépítették az új vízműveket, mely napi 12 000 köbméter vizet biztosított a város lakói számára. Az 1940–44 közötti időszakban a következő jelentősebb gyárak működtek Marosvásárhelyen: Transylvánia vajgyár, amely akkor Erdély legnagyobb ilyen üzeme volt, Agroféra gépüzem, Erdélyrészi Hangya Szövetkezet, mely Meggyesfalván több gyáregységet (szeszgyár, gyümölcsfeldolgozó) működtetett, két téglagyár, cukorgyár, melynek évi termelése 250 vagon kristálycukor volt, Petróleumfinomító, Aragonit művek, Székely és Réti bútorgyár. A város gyáripára, ha nem is volt túl jelentős, mégis a modern gazdasági élet minden részében igyekezett haladni. Tervezték még egy cellulóz- és egy üvegyár beindítását.¹⁴

Szoborállításra is sor került: elsőként itt állítanak szobrot a nagy keleti utazónak, Kőrösi Csoma Sándornak. A szobor a Kőrösiről elnevezett Polgári Fiúiskola (ma: Petru Maior Tudományegyetem) elé került. Tervezték a ledöntött szobrok újraalkotását is.

A *Székely Szó*, a város politikai napilapja Bernáth Ernő szerkesztésében jelenik meg, a *Szövetkezés* pedig a Hangya Szövetkezetek folyóirata. A Kemény Zsigmond Társaság is jelentős irodalomszervezői tevékenységet fejt ki Kemény János elnök és Sényi László titkár vezetésével. A város polgársága az ipartestületek (Pl. Magyar Iparos Egyesület), a különböző egyletek (Pl. Római Katolikus Legényegylet, Ifjú Keresztény Egyesület) és a Vörös-kereszt rendezvényein műsoros, táncos összejövetelein szórakozott és jutott szellemi táplálékhoz. A város irodalmi életének kiemelkedő személyisége Molter Károly. A vele levelező magyar írók gyakran látogatnak Marosvásárhelyre már a két háború között is (Kosztolányi, Karinthy) író-olvasó találkozóra. A legjelentősebb ilyen találkozót 1942-ben Móricz Zsigmond-dal rendezték. A Közművelődési Házban (Kultúrpalota) több koncertet tart a Filharmonikus Zenekar, Bordy András festőművész pedig festőiskolát vezet. A sportegyesületek, pl. Marosvásárhelyi Sport Egyesület (MSE) is jelentős tevékenységet fejtenek ki. Az egyes sportágak közül a marosvásár-

¹⁴ Orbán István: *Marosvásárhely földrajza*. Sárospatak, 1943, 56.

helyi sportolók főleg az úszó-sportokban, teniszben és labdarúgásban tűnnek ki.

A II. világháború pusztításai 1944 őszén érik el a várost. A kivonuló német csapatok felrobbantják a város minden hídját, a nagy Maros-gátat, a villanytelepet, a nagyállomás szomszédságában a Petróleumfinomítót és a Cukorgyárat. A szovjet és román csapatok 1944. szeptember 28-án vonultak be a városba, és 1945 márciusában visszaállították a román közigazgatást. Marosvásárhely lakossága ezután egy emberként kezdte meg a rombolások helyreállítását.¹⁵

Ezzel lezárul az a történelmi korszak, melynek rövid bemutatására vállalkoztunk, s amelynek 1897 és 1944 közé eső időszaka egybeesik a régi képeslapok megjelenésével és népszerűségének állandó növekedésével.

13. ADALÉKOK A MAROSVÁSÁRHELYI KÉPESLAPOK TÖRTÉNETÉHEZ

A marosvásárhelyi képeslapok történetével – úgy tűnik – még senki sem foglalkozott, ezért jószerint arra kell szorítkoznunk, ami az általános történetből a marosvásárhelyi képeslapokra is érvényes, illetve amit magukról a lapokról „le lehet olvasni”.

Az utóbbi években a felébredő nosztalgia következtében rendkívül megnőtt az érdeklődés a múlt emlékei, s így a régi képeslapok iránt is. Nagyon sokan és sokféle témát gyűjtenek, akár csak a századforduló után, amikor minden jobb család kis asztalán ott állt az album, amelybe a családtagoknak érkezett képeslapokat gyűjtötték. A felfokozott gyűjtőszenvedély miatt egyre nehezebb érdekes régi lapokhoz hozzájutni, az igazán jó marosvásárhelyi képeslapok is fölötte ritkák.

De térjünk vissza a kezdetekhez! Mi okozta a képes levelezőlap kezdeti gyors elterjedését és népszerűségét? Erre Petercsák Tivadar *A képes levelezőlap története* című 1994-ben megjelent könyvében találjuk meg a választ:

„Az okokat mindenekelőtt azokban a gazdasági-társadalmi változásokban kereshetjük, amelyek a XIX. század utolsó harmadát jellemezték, első sorban Magyarországon. Ki kell emelnünk az ipari és szállítási forradalom és a polgári átalakulás nyomán kibontakozó és gyorsuló kispolgárisodási

¹⁵ Fodor Sándor – Balás Árpád: *Marosvásárhelyi útikalauz*. Marosvásárhely, Impress, 1996, 11.

folyamatot, az ún. középrétegek megerősödését, melyek a képes levelezőlap fő társadalmi bázisát alkották.”¹⁶

A vasútvonalak európai kiépítésével a távolságok lerövidülnek, s megnő az utazási kedv. Az emberek sokfelé eljutnak, s azzal szívesen eldicsekednek: „Íme, ezen a szép helyen járok, irigyeljete!” Sokan évente pihennek üdülőhelyeken, s onnan hírt akarnak adni magukról otthon maradt szeretteiknek, mintegy bizonyítva, hogy gondolnak rájuk. A képeslap egyúttal praktikusabb levelezési forma, mint az utazás közbeni nehézkes levélírás. Ugyanakkor a képeslapok a turizmus fejlődését is támogatták a helyi látványosságok publikálásával és az érdeklődés felkeltésével. „Látóképes levelező-lapok” elsősorban azokról a helyekről készültek, ahol a korizlés szerint valamilyen látnivaló vagy nevezetesség volt.¹⁷

Marosvásárhely mint székely főváros ugyancsak vonzotta a látogatókat látványos Főterével, híres-nevezetes Bodor-kútjával, Teleki Tékájával, Vártemplomával, később pedig a szecessziós építészet két remekével, a Városházával és a Közművelődési Házzal. A városban meglehetősen nagyszámú katonaság is állomásozott, s a Monarchia különböző sarkaiból bevonultatott katonák szívesen adtak hírt magukról és állomáshelyük nevezetességeiről. (1910-ben a 23 728 polgári lakos mellett 1789 katonát számláltak össze.) Később, a két világháború idején, sokan a katonai egységükhöz vagy éppen a frontra igyekezve tartottak városunkban pihenőt, és tudósították erről hozzátartozóikat. Természetesen az elküldött lapok témája nagyon változatos képet mutat, mi azonban csak a helytörténetre szorítkozunk, Marosvásárhely várost és nevezetességeit bemutató képes levelezőlapokkal foglalkozunk.

14. AZ ELSŐ MAROSVÁSÁRHELYI KÉPESLAPOK

Magyarországon 1896-ig nem volt képeslapkiadás, a nyugati, főleg német és francia kiadók látták el az országot képeslapokkal. A magyar képeslapkiadás 1896-ban, a millennium évében kezdődött. Ezt megelőzően néhány alkalmi levelezőlap jelent meg, ezeknek azonban legtöbbször nem ismerjük a kiadóját. Az első marosvásárhelyi képeslap megjelenését is 1896-ra tehetjük, hiszen a szászvárosi „Schuller testvérek és T-sa” kiadójú képeslapot 1897. március 28-án adták postára, s típusában is beleillik abba a

¹⁶ Petercsák Tivadar: *A képes levelezőlap története*. Miskolc, 1994, 19.

¹⁷ Uo. 20.

képeslap-formába, amely más helységeken igazolhatóan 1896-ban jelent meg. (Mozaiklap, a képek rajzolt képkeretben, virág- és levéldíszek, cifra írású *Üdvözlét Marosvásárhelyről*.) Cserepartnereim tulajdonában is csak egyetlen ennél korábbi ismert lap van. Azt 1897. februárjában keltezték. (Az említett képeslap az albumban az 1-es számot viseli.) Meglepetésre még egy képeslap bukkant fel az 1897-es év második feléből, pontos keltezési ideje 1897. november 3. Kiadója Reichardsperg József könyv- és papírkereskedő. Érdekessége, hogy ez már nem mozaiklap, hanem egyképes, sőt egy sorozatnak egyik darabja (101. sz. lap). A sorozatnak még egy darabja felbukkant, melyet 1899-ben adtak postára. Reichardspergnek különben több 1899-es keltezésű képeslapja ismert. Ezek közül az 1899. augusztus 9-i postázásún a Főtér látható, annak legkorábbi állapotát mutatja, ui. a Maros Megyei Múzeum tulajdonában levő eredeti felvétel, melynek alapján a képeslap készült, igazoltan 1896-ból származik (6. sz. lap).

Időrendben a harmadik képeslap gyűjteményünkben 1898. április 28-i keltezésű. Kiadója Divald Károly, aki kiadóként és nyomdászként nagy szerepet játszott a magyar képeslap történetében (3. sz. lap). Az első marosvásárhelyi képeslap, melynek kiadója is helybeli, Temesvári Mihály könyv- és papírkereskedő. Tőle származik az eddig ismert egyetlen marosvásárhelyi könyvnyomatos mozaiklap. 1898. július 14-én adták postára. (2. sz. lap)

Minden valószínűség szerint 1898-ban kezdi meg képeslapkiadói tevékenységét Holbach Ede fűszerkereskedő is, aki a századforduló legjelentősebb marosvásárhelyi kiadója. Kétképes, holdas mozaiklapját éppen 1899. január elsején keltezik (294. sz. lap). Szintén 1896-os felvétel alapján kiviteleztek Bogdánffy István díszmű és férfidivat kereskedő 1899. május 30-án postára adott képeslapját, mely a Főtér északkeleti sarkát ábrázolja (28. sz. lap). A sarokküzlet cégtábláján ekkor még Dudutz Gábor neve szerepel, míg az 1897-es keltezésű mozaiklapon már az üzletet átvett két másik Dudutz testvér, István és Ferenc neve olvasható.

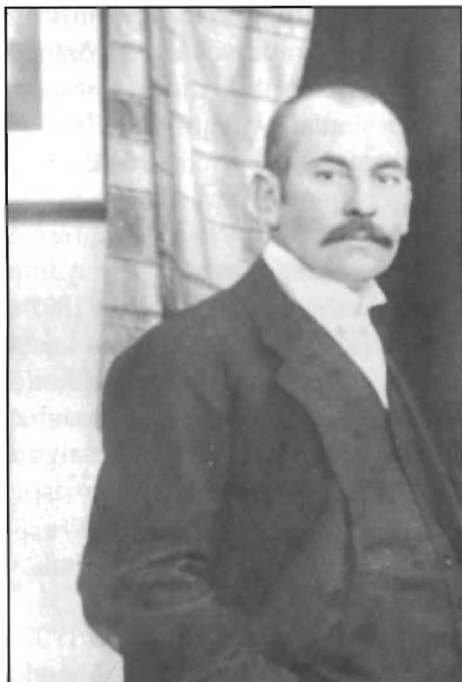
Mindenesetre ezekből a korai évekből csak néhány képeslap került a gyűjteményünkbe, ami azt mutatja, hogy ezek a lapok nagyon ritkák. Összesen 23 képeslapot keltezték 1900 előtt, s a kiadók között is mindössze nyolc név szerepel. A felsoroltakon kívül ebben az időszakban még képeslapot adott ki Divald Károly fia, Lajos, aki Eperjesen tovább igazgatta apja sokszorosító műintézetét, és Simon Ferenc, marosvásárhelyi csemegekereskedő. A két 1897-es keltezésű lapunk mellett hármat adtak 1898-ban postára, s 1899-ben is csak 18-at. A képeslapok tehát csak foko-

zatosan váltak népszerűvé. Ez a folyamat az 1899-es év második felében indul meg nagyobb mértékben, 1900-ban válik a képeslap igazán elterjedtté. Ennek egyértelmű jele, hogy az 1900-as évből már 95 lap került gyűjteményünkbe.

15. A SZÁZADFORDULÓ NAGY KIADÓI

A korai, 1905-ig terjedő képeslapkiadás kiemelkedő marosvásárhelyi alakja Holbach Ede fűszer-, csemege- és gyarmatáru kereskedő volt.

Holbach Ede (1870–1949) a székelyföldi Berecken született, és a XIX. század nyolcvanas éveiben költözött Marosvásárhelyre. Nem sikerült kiderítenünk, hol nyitotta meg első boltját. Második üzlete már a Főtér északnyugati oldalán álló ház földszintjén működött, a Szt. Ferenc-rendiek templomának a szomszédságában. A korszerű üzletben „a darabonként csomagolt áru papirosára a cég neve volt nyomtatva”¹⁸

6. kép: Holbach Ede portréja

Legolcsóbb bevásárlási forrás.

Holbach Ede

Maros-Vásárhelyt.

Ajánlja a n. é. közönség becses figyelmébe
a főtéren már 39 év óta tenállo

„Zöld fá”-hoz
ezimzett dusan és ujomjan
berendezett

**fűszer-, festék-, liszt- és
gyarmatáru-üzletét.**

Legjobb árak olcsó árban.

Legjobb árak olcsó árban.

Nagy raklár: mindenféle fűszerek, kásemenüek és déli gyümölcsök, kávék, cukrok és cukorkákban; legfinomabb rumok, valódi kínai és orosz theák, különböző likörök s legjobb mosó- és pipere szappanok és gyertyákban.

Száraz és olajba tört festékek, olajok, lakkok, padlómaszak; festő és meszelő cseletek, kefések, belföldi- és amerikai petroleum, denaturált szesz, gépolajok, bőr-, hám- és kocsikenőcsökben.

Tavaszi időnyre csakis friss **vetemény- és virágmagvak**, valamint a legjobb **gazdasági magvakban**.

Legolcsóbb bevásárlási forrás.

7. kép: Holbach Ede kereskedésének a reklámja az 1906-os évre kiadott Lócsei Sp. Imre-féle Székely Naptárban.

Jó kereskedő és barátságos, a haladás iránt érdeklődő ember volt. Alapító tagja lett az 1898-ban létrehozott Marosvásárhelyi Sport Egyesületnek (MSE), és támogatta a kerékpározás marosvásárhelyi elterjedését.

Holbach Ede 1898-tól 1905-ig nyomtatott képes levelezőlapokat, de az 1907-es *Székely Naptár*ban megjelent reklámszövegében már nem hirdeti azokat. Aránylag sok lapot adott ki, sorozatai igen szépek. Egyedül az ő kiadásában jelennek meg színes litografált keretes lapok, amelyek manapság igen keresettek. A keretek számozottak, s az egész magyar képeslapkiadásban ismertek.

Egy K. G. szignójú, tehetséges illusztrátor készítette őket. A legszebb litografált keretes marosvásárhelyi képeslap a Szt. György utca egy részletét ábrázolja, s a keret szecessziós stílusú. Ez a sorozat Holbach jó ízlését és igényességét mutatja. Érdekesekek még az ún. holdas képeslapjai, kék-fehér, lila-fehér és „Marosvásárhely 19...” felírású sorozatai. Lapjai feltüntetik a kiadót: „Holbach E. kereskedő kiadása”, de nem utalnak sem a fényképezésre, sem a kivitelező nyomdára. Nem lehet azt sem megállapítani (a meglévő anyag alapján), hogy sorozatai hány darabból álltak. Az ábrázolt városképek között a főtéri felvételek dominálnak, de azért változatosságot is megfigyelhetünk, mert a vasútállomástól a korcsolyapályáig, a gőzfürdőtől a gyalogsági laktanyáig sok városképet örökítettek meg képeslapjai. Dupla lapokat, sőt egy triplát is kiadott. Képeslapjai a gyűjtők körében igen keresettek. (Jelen gyűjteményben eddig összesen 67 lap viseli a Holbach Ede kiadói feliratát.) 1905 után kiadott képeslapja nem ismert, de a korábban kiadott lapokat 1905 után is évekig árusították.

Az 1897-től 1905-ig terjedő időszakban ismert kiadók még:

Reichardsperg József könyv- és papírkereskedő (1842–1905), aki 1897-től szerepel kiadóként. Üzlete abban a főtéri helyiségben volt, melyben később Holbach működött, majd az Apolló-palota földszintjén nyitott kereskedést. Már az 1900-ban kiadott képeslapjain a következő kiadói felirat olvasható: „Reichardsperg J. és Társa Kiadása, Hajdu Sándor fölvétele.” Társa pedig *Márványi Artur* volt, aki üzletében eladóként dolgozott, majd Reichardsperg halála (1905) után át is vette az üzletet, de a kiadói feliratot megőrizte. Később *Márványi* a saját nevére adta ki sorozatait. Reichardspergnek különösen az úgynevezett holdas képeslapjai keresettek.

Petróczy Gábor, aki 1900-tól 1905-ig adott ki lapokat. Szépek az 1900-as és 1905-ös kiadású színes sorozatai, az 1905-ben kiadott fekete-fehéreken pedig néhány rendkívül érdekes téma is felfedezhető, pl: A 64-es ezred zenekara (181. sz. lap), Az őrség felváltása (182. sz. lap).

Hirsch Mór nyomdatulajdonosnak könyvüzlete is volt a Főtéren, a Korzó köz jobb sarkán. Egyik Porjes Sándor kiadású képeslapon jól látszik, hogy üzletek kirakatában egyszerre közel száz képeslap van közszemlére bocsájtva. Harminc darabból álló, 1905-ös sorozata meglehetősen főtércentrikus. Néhány lapot 1905 után is adott ki.

Weinrich Sándor bajor királyi udvari fényképész műterme is a Főtéren volt, s valószínű, hogy a sorozataihoz a felvételeket ő maga készítette. A századforduló tájékán adta ki lapjait. Fekete-fehér sorozata figyelemre méltó archaikus képet mutat, két zöld-fehér sorozatának darabjai igen ritkák.

Révész Bélának először könyv- és papírüzlete volt, majd beindította a Tükör nyomdát. Sok lapot adott ki és nagyon hosszú ideig. 1905 előtt kezdte kiadói tevékenységét, és 1944-es deportálásáig adott ki lapokat. Német koncentrációs táborban halt meg. Különösen az 1914 előtt kiadott képeslapjai szépek. Leglátványosabb a drapp színű keretes sorozata, melynek egyes darabjai ovális vagy kulcslyukat utánzó nyílásúak, és tematikájuk is igen változatos. Ritkaságnak számít „Maros-menti részlet” felírású lapja (106. sz. lap), mely a malom-árok melletti egyik (rég lebontott) malmot ábrázolja. 1930 után nyomdai és fotó sokszorosítású lapokat is adott ki. Egyik, az 1920-as években kiadott képeslapja éppen könyvkereskedésének a belsejét mutatja be (225. sz. lap).

A többi ismert régi kiadó: *Bogdánffy István* díszmű- és divatáru kereskedő, *Temesvári Mihály* könyv- és papírkereskedő, *Simon Ferenc* csemegekereskedő, *Rechnitzer Adolf*, a Korzó kávéház tulajdonosa, *Vincze és Leopold*, a két *Divald*, *Schäser Ferenc* gyulafehérvári könyvkereskedő, valamint a szászvárosi *Schuller* testvérek és T-sa jóval kevesebb képeslapot adott ki, bár ezek közül egyesek igen ritkák és érdekesek, pl. csak egy Simon Ferenc kiadásában piacra dobott lapon lehet látni a Bodor Péter-féle egyetlen vasszeg felhasználása nélkül a Marosra épített fahidat (191. sz. lap), Rechnitzer Adolf pedig előszeretettel, s persze reklám céljából is, kávéházának belső termeit mutatta be sorozatain. (147. sz. lap)

16. MAROSVÁSÁRHELYI KIADÓK 1906 ÉS 1918 KÖZÖTT

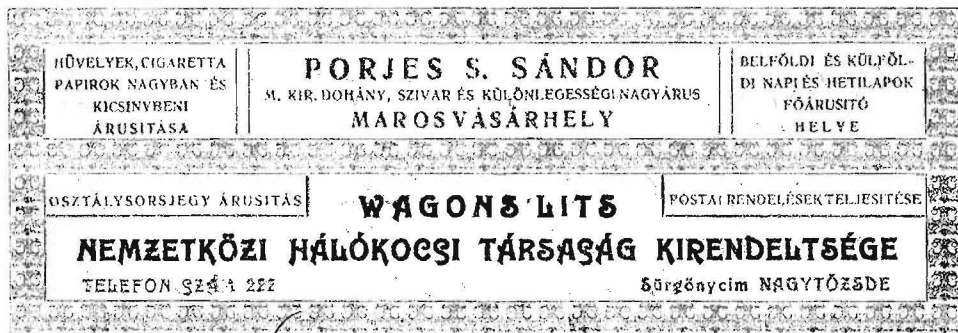
8. kép. Porjes S. Sándor portréja

Az 1906 utáni sorozatok is igen látványosak, számot tartanak a gyűjtők érdeklődésére, s változatosságuk 1914-ig, az első világháború kitéréséig töretlen. 1914–15 után ugyanazok a fényképfelvételek ismétlődnek a különböző sorozatokban, de a képeslapok színezése sokkal silányabb, mint az ezt megelőző időszakban. Az 1906 utáni kiadók közül kitűnik *Porjes S. Sándor* dohánytőzsdés levelezőlap-kiadói tevékenysége.

Porjes S. Sándor (eredetileg Porjesz) családja Spanyolországból származik, ún. Szeárdok, s Lengyelországból érkezett Marosvásárhelyre. Porjes először dohánytőzsdét vezetett, majd szőrmékkal kereskedett. Tőzsdéje a Holbach Ede üzlete mellett volt,

de a házat, melyben működött, az 1970-es években a Színház tér kialakításakor lebontották. 1906-tól 1918-ig, dohánytőzsdéjének bezárásáig adott ki lapokat, ebben a rövid időszakban viszont nagyon sokat (Gyűjteményünkben 239 db. általa kiadott képeslap található). Főleg 1914 előtti, korai sorozatai ütnek el a szokványostól, témájuk változatos, színezésük különleges. Felsorolni is nehéz lenne a ritkán látott és csak a Porjes kiadású képeslapokon megörökített épületeket és városrészeket: pl. Sátortábor (175. sz. lap), Tenispályák az Erzsébet ligetben (78. sz. lap), II. Rákóczi Ferenc vashíd (193. sz. lap), Albina bank (116. sz. lap). Különösen szépek a drapp és halványszürke keretes sorozatai.

Az üzletében a képeslapokat állványra helyezte. A késői, 1917–1918-as kiadású lapjai – talán a háború okozta gazdasági nehézségek miatt – már sablonosakká válnak, és önmagukat ismétlik. 1944-ben Porjes Sándort is deportálták, és Auschwitzban pusztult el.

9. Porjes cégjelzéses levélpapírja

1905 után természetesen a kiadók száma is megszorodik, s forgalmazójuk foglalkozása is igen változatos. A nyomdatulajdonos, a könyvkereskedő éppen úgy megtalálható közöttük, mint a fényképész vagy a vas-, fűszer- és festékkereskedő. Néhány közismertebbet felsorolunk közülük:

Márványi Artur könyv- és papírkereskedő: barna-fehér, ovális nyílású, dombornyomású és szürke satírozású, keretes lapjai a legszebbek. Úgynevezett barokk szélű lapokat is adott ki, valamint füzeteket, kitéphető képeslapokkal. (Márványi 1919 után áttelepült Magyarországra.)

Vasúti levelezőlap-árusítás az egész történelmi Magyarországra kiterjedően adott ki képeslapokat, s így Marosvásárhelyen is. 1915-ös kiadású, tetszetős színezésű sorozatukat a háború végén újra kiadták, de ezúttal már sokkal gyengébb papíron, s ez ártott a lapok minőségének.

Weisz Lipót budapesti nyomdatulajdonos kétszer járt Marosvásárhelyen, s ennek két érdekes, eredeti színezésű sorozat lett az eredménye.¹⁹ Saját fényképésze (vagy ő maga?) készítette a változatos témájú felvételeket. A korábbi, 1907-es sorozata homokszín alapon zöldes színezésű, de van egy ritkább, barnás változata is. A későbbi, 1910 tájékán kiadott lapjai vajszín alapon zöldes színezésűek, dombornyomású kerettel.

Magyar Fénynyomdai Rt. budapesti kiadó és nyomda ismert sorozatában főleg római katolikus egyházi épületeket mutat be.

Tükör Nyomda Levélpapír Áruház kiadói felirattal szintén a *Révész Béla* képeslapjai jelentek meg.

Más, kevésbé jelentős kiadók: Dohánytőzsde, Hermann Henrik fűszerkereskedő, Reményi bazár, Rákóczy tőzsde, Pap Zsigmond vas-, fűszer- és festékáru-kereskedő, a Farkas testvérek, akik fényképészek voltak, és a budapesti Jókai nyomda.

¹⁹ Kassai Árpád budapesti gyűjtő közlése alapján.

17. KÉPESLAPKIADÁS 1918 ÉS 1940 KÖZÖTT

Az 1918-as impériumváltás után a raktáron levő, magyar kiadású lapokat továbbra is árusították, de a magyar feliratozás mellett felülnyomtatták a román változatot is. Az 1920-as években jelentek meg az első háború utáni lapok. Kezdetben a román felirat mellett a magyar, sőt egészen ritkán a német is feltűnik rajtuk, de 1930 után ezek fokozatosan elmaradnak a sorozatos cenzúrendeletek hatására. A már ismert kiadók egy része továbbra is foglalkozik képeslapok kiadásával, pl. *Révész Béla* és *Kántor János* fényképész. Megjelennek az első új kiadók, de javarészüik továbbra is magyar, pl. *Révész Ernő* (*Révész Béla* testvére), *Helicon* könyvkereskedés, *Szathmáry Gyula*, *Szathmáry és Kupán*. És feltűnnek az első román kiadók is, pl. *Ardealul* könyvkereskedés, *Hachette* román ügynökség, *Károly fejedelem kulturális alapítvány* (*Fundația Culturală Principele Carol*). A két világháború közötti időszak igen jelentős képeslapkiadója a kolozsvári *Fotofilm* és a szamosújvári *Ilustrația*, mely nyomdaként is működik. E két utóbbi kiadó 1940 után is folytatta kiadói tevékenységét.

A képeslapok 1930-ig főleg nyomdai sokszorosításúak, s a szamosújvári nyomdában készült színes sorozatok között van egészen sikerült is, mégis azt mondhatjuk, hogy a képeslapkiadás mind témaválasztásban, mind a lapok kivitelezésében nagy visszaesést mutat az előző időszakokhoz viszonyítva. 1930-tól kezdődően a fotós sokszorosítású lapok dominálnak. A *Fotofilm* kiadó csak ilyen lapokat ad ki, emellett jó néhány fényképész foglalkozik lapkiadással is, néha egészen meglepő témákat választva, pl. A *Vármegyháza építése*, *Vorbruckner Adolf* püspök látogatása *Marosvásárhelyen*, *Szeccsessziós ház a Vas Gereben utcában*, *Turbina-gépház belseje* (288, 279, 236, 239 sz. lapok). Ezeken a lapokon, bár a kiadó nevét pecsétnyomóval (bélyegzővel) tüntették fel, az egyéb feliratozás már elmaradt. E felvételek készítői hivatásos fényképészek voltak: *Körtesi Károly*, *Szabó Miklós*, *Horváth Viktor* és a *Foto Lux*.

18. A RÉGI KÉPES LEVELEZŐLAP UTOLSÓ NÉGY ÉVE

Az 1940–44-es időszakban is forgalomban voltak román kiadású lapok, ám ezek száma elenyésző maradt, s a román feliratot – bár erre nem volt szabályozás – letakarták. A legnagyobb kiadók továbbra is *Révész Béla* és a kolozsvári *Fotofilm*, ugyanakkor megjelenik hosszú sorozatokkal a *Magyar*

Filmiroda, Foto Weinstock, valamint Gárdonyi és Fenyvesi budapesti kiadók. A Magyar Filmiroda gazdag sorozatban mutatja be a magyar csapatok 1940. szeptember 10-i bevonulását, illetve a szeptember 16-i kormányzói díszszemlét. A lapok egy része újra nyomdai sokszorosítású, s egy kivételtől eltekintve nem készültek színes lapok. Weinstock, az országosan ismert „képeslapkirály” saját fényképésszel dolgozott, s a kereskedőknek legalább ezer darabot kellett lapjaiból megrendelniük. A fentiekről szintén Petercsák Tivadar már idézett könyvéből szerzünk tudomást. A Weinstock-lapok nagy gyakoriságuk és nem túl leleményes témaválasztásuk miatt nem nagyon kerestek a gyűjtők körében.

1940–44 között meglehetősen sok lap, rengeteg sorozat jelent meg, ám igen kevés közöttük a szokványost meghaladó témaválasztású. Mégis akadnak üdítő kivételek: pl. a Teleki Téka nagyterme, a Tolnai-ház, a Református Kollégium díszterme, a Városi Képtár egyik terme a Kultúrpalotában (262, 270, 265, 273 sz. lapok).

19. A KÉPESLAPKIADÁS GYAKORLATA. FÉNYKÉPÉSZEK, ILLUSZTRÁTOROK, NYOMDÁK

A magyar képes levelezőlap, mint már az előzőekben láttuk, meghatározott vásárlói igényből és külföldi (német, osztrák, francia) mintára született. A kereskedők érzékenyen reagáltak erre a növekvő keresletre, s így fokozatosan mind többen vállalkoztak képeslapkiadásra. Eddigi ismereteink szerint Marosvásárhelyen ötvenkilenc különböző kiadó működött az évek során hosszabb-rövidebb ideig. Emellett gyűjteményünkben, melynek alapján e megállapításokat tesszük, igen magas (222. db) a nem azonosított vagy bizonytalan kiadójú lapok száma. A leggyakrabban a könyv- és papírkereskedők, valamint a fényképészek vállalkoztak képeslapkiadásra, de emellett a nyomdák és sok kereskedő is jelentettek meg képeslapokat. A kiadók a lap képes felén vagy hátlapján legtöbbször feltüntették nevüket és sokszor foglalkozásukat is. De a kereskedők a levelezőlapokat nem tartották igazán fontos árunak, ezért a *Székely Naptárban* vagy az újságokban megjelent hirdetéseikben, egy kivételtől eltekintve, nem reklámozták a sok áru mellett a képeslapot is. Ennek egyik magyarázata valószínűleg abban rejlett, hogy a képeslap maga is reklámot jelentett, ezért került nagy számban a kirakatba (lásd Hirsch Mór üzletét a 25. sz. lapon). Van olyan vélekedés, hogy a képeslap népszerűségének csúcsidejében egyszerre négyszázféle la-

pot árusítottak a város üzleteiben. A kereskedők ezzel is igyekeztek boltjukba csalogatni a báméskodó járókelőket, hogy ott aztán a képeslapok mellett egyéb vásárlásra is kedvet kapjanak. Az egyetlen kereskedő, aki a sok áruja mellett a képeslapot is hirdeti, méghozzá rímes verssorokban, Dudutz János, akinek az üzlete a Főtéren, a Dudutz-ház földszintjén volt. Érdekes, hogy míg a legnagyobb kiadók, Holbach Ede, Révész Béla, Porjes Sándor nem hirdetik a lapokat, éppen Dudutz János foglalja bele hirdetésébe, pedig ő maga nem is volt kiadó. Talán külföldről vagy a helyi kiadóktól rendelte meg az árut. Először az 1902-ben az 1903-as évre kiadott *Székelly Naptárban* található reklámszöveg említi a képeslapokat:

„S ha kinek babája a levelét várja,
Csak is nálam van a legszebb képes kártya.
Írhat erre aztán szerelmes dolgokat,
Még a legszebbért sem számítunk fel sokat.”

Amiből az is kitűnik, hogy a lapok nem voltak drágák. Dudutz János verses reklámja aztán évente más-más megfogalmazásban bukkan fel. Például 1904-ben:

„Adok képes-lapot annyiféle fajban,
Csillag Anna fején, mint ahány szál haj van.
Kinek amire hát pénze van és kedve,
Forduljon hozzám a Bem-szoborral szembe.”

A reklám a lapok megnövekedett változatosságára, számára utal. 1910-ben megjelent reklámszövegében már egyenesen a képeslapok iránt megnyilvánuló keresletről tesz említést:

„Képes lapot pedig szállítani se győzőm,
Úgy repülnek azok tüzen, vizen, gőzön.
S ti magyarok mégis mit bámultok, néztek?!
Jertek ide hozzám, amíg tart a készlet!”

Miről árulkodik a feliratozás? Mit lehet „leolvasni” belőlük? A kiadói felirat mellett néha a képeslap kiadásának évszámát is feltüntetik, s ez jó útbaigazító a lapok korának meghatározásánál. Amennyiben az évszámot elmulasztották feltüntetni, akkor csak a képeslap szövegéből és a postabé-

lyegző keltéből következtethetünk a valószínű kiadási évre. A lapok hosszú címzéses, illetve osztott hátlapja is útba igazít a tekintetben, hogy 1905 előtt vagy után nyomtatták őket. Néha a kiadási dátum mellett vagy helyett sorozatszám is szerepel. Több, sorrendbe rendezhető sorozatszám alapján az egyes sorozatok hosszúságára következtethetünk. Így több sorozatról is kideríthető, hogy harminc darabból áll. Például Hirsch Mór 1905-ös sorozata, több Porjes-, Révész Béla- és Weisz Lipót-féle sorozat. Ezenkívül vannak még tízes, tizenkettes, sőt tizenhatos sorozatok is. Az első megjelent mozaiklapok viszont magukban állnak, vagy legfeljebb két változatuk ismeretes, mint a Schuller testvérek és Társa kiadású, már ismertetett képeslapnak. A változatok azonban nem jelentenek sorozatot is. Minél hosszabb egy „folyam”, annál valószínűbb, hogy érdekes, ritka felvételeket is tartalmaz. Minden gyűjtő kedvenc időtöltése a sorozatok hiányzó darabjainak a felkutatása.

A képeslapokon nagyon ritkán szerepel a kiadó neve mellett a fényképészé, aki a felvételeket készítette. Ritka kivételt képeznek a Reichardsperg József által kiadott lapok, ezeken ugyanis fel van tüntetve Hajdú Sándor fényképész neve is. Pedig a fotósnak igen fontos szerepe volt abban, hogy az egy sorozatba kerülő képeslapok változatos témájúak legyenek, illetve, hogy eltalálja a legmegfelelőbb szöveget, beállítást a felvételek számára. Nem kétséges, hogy ha a kiadó fotográfus volt, akkor ő maga fényképezett, előkészítvén a saját sorozatait. Még inkább homályban marad annak a személye, nevezzük illusztrátornak vagy retusőrnek, aki a kész fekete-fehér felvételeken változtatásokat eszközölt: kiszínezte a lapokat, berajzolt személyeket, fényképmontázzsal járműveket, járókelőket varázsolt a lapokra, eltüntetett zavaró elemeket. Ugyancsak ő készítette az úgynevezett fantázialapokat is, pl. Marosvásárhely a jövőben (295. sz. lap), Marosvásárhely éjjel (299. sz. lap), Csillaghullás Marosvásárhelyen (293. sz. lap), De csodálatosan nézel ki! (291, 292. sz. lap). Minden valószínűség szerint az illusztrátor a nyomdák alkalmazottja volt.

Hogyan történhetett a képeslapok megrendelése? Valószínűnek tartjuk, hogy miután a nyomdák saját fotósukkal vagy egy helyi megbízottal elkészítették a felvételeket, utána elvégezték az igényes nyomdai munkát, s a sorozatok mesterpéldányait eljuttatták a kiadóhoz, aki válogatott közülük, majd elküldte rendelését a nyomdának. Ismert Holbach Edének a századfordulón egy mozaiklapra írt rendelése: „A felvétel tetszik, rendelék belőle 300 darabot: Holbach Ede.” Az lehetett tehát (300–500 db) a századfordulós lapok rendelési száma. Az 1940–1944-es lapok mesterpéldányán viszont már

a 3–4000-es szám szerepel. Ennyit nőtt a képeslapok népszerűsége az eltelt 40–45 évben.

Az 1918 előtti, marosvásárhelyi képeslapokon a nyomdákra utaló felirat is csak ritkán található. Az kétségtelen, hogy a képeslapokat nem a helyi nyomdáknál készítették, még akkor sem, ha maga a kiadó nyomdatulajdonos volt. Ismerünk ritka kivételeket, amikor később néhány lap a helybeli Benkő-, illetve Kultúra nyomdában készült, de azok meglehetősen gyenge minőségűek. Az 1896–1918 közötti időszakban a képeslapok a fejlett technikai felszereléssel rendelkező budapesti nyomdáknál, grafikai intézetekben készültek. Ezek közül néhányat sikerült azonosítani: Divald Műintézete, Divald és Monostory Grafikai és Fényképzési Műintézete, Uránia Nyomda, Jókai Nyomda, Magyar Fénynyomdai Részvénytársaság. A két világháború között a marosvásárhelyi lapok a szamosújvári Ilustrația nyomdában és fényképsokszorosítóban készültek. Az 1940–44-es kiadású képeslapok esetében már könnyebb helyzetben vagyunk, mert hátlapjukon a kiadói felirat mellett legtöbbször a nyomda vagy fényképsokszorosító neve is megjelenik, pl. Barasits, Gárdonyi és Fenyvesi, Weinstock, Karinger, Sárjai, Monostory György, Monostory utóda, Kalántai. Egy kiadó több nyomdával vagy fényképsokszorosítóval is dolgozott, ugyanakkor egy-egy nyomda több kiadóval is együttműködött, például a Weinstock nyomda gyakorlatilag Magyarország minden jelentős képeslapkiadójával. Gyakran a nyomda vagy fényképsokszorosító kiadóként forgalmazta a saját nyomtatású képeslapokat, pl. Sárjai, Barasits és Weinstock.

20. VÁROSKÉP ÉS KÉPES LEVELEZŐLAP

A városba látogató idegen mindig a nevezetességekre kíváncsi, a városképnek azokra az elemeire, amelyek a várost ismertté tették, amelyekről már ő is hallott és olvasott. Ezeket akarta látni, ezekről akart benyomást szerezni, majd beszámolni a látottakról. Nyilvánvaló tehát, hogy a képeslapok közül is azok érdekelték, amelyek a város nevezetességeit mutatták be. Így volt ez Marosvásárhelyen is, s mivel erre volt nagyobb igény, természetes, hogy már az első képes levelezőlapon is az jelent meg, ami a városkában a legnagyobb érdeklődésre tarthatott számot: a Bem-szobor, a Bodor-kút, a Vártemplom, a Főtér két oldalának palotasora a Dudutz-saroktól a Korzó kávéházig s vissza a Transilvánia Szállodától a Római Katolikus Plébániáig.

Ahogy leleplezik a Kossuth-szobrot, s ahogy mellette kialakítják a Kossuth-parkot, mindjárt ezek lesznek a képeslapok kedvenc témái. A képeslap aztán érzékenyen reagál a városkép változásaira, s a sokat emlegetett Bernádkorszak minden vívmányát, minden megvalósítását megőrökíti. Ekkor már a Városháza és a Közművelődési Ház válik kedvenc, sokat fényképezett témává, de képeslap készült a felépült nagy iskolákról, a Nyugdíj-palotáról (90. sz. lap), Albina bankról (116. sz. lap), a Katonai Alreáliskoláról (185, 186. sz. lapok), sőt a Kós Károly által szecessziós stílusban tervezett Közüzemről is (133. sz. lap).

Az a tény, hogy az egész marosvásárhelyi képeslapkiadás Főtér-centrikus, illetve főleg a város régi és új nevezetességeit mutatja be, a vásárlói igényt tükrözi. A más témaválasztásnak mindig megvolt a speciális oka: a katonák szívesen küldtek képet a laktanyákról, a kávéházakban szórakozók a mulató belső termeiről, a tanulók az iskolájukról vagy az átutazók éppen a vasútállomásról. Sok, ma nagyon érdekesnek tartott lapot csak azért vettek meg és küldtek el, mert éppen nem találtak mást, s ezt el is panaszojják a képeslapra írt szövegben.

A kevésbé érdekes városrészekről készült képeslapok, például: Sátor-tábor (175. sz. lap), szeszgyárak (137, 139. sz. lapok), Trébely szőlő (61. sz. lap), Bodor-híd (191. sz. lap.), Vágóhíd (140. sz. lap), Doktor Nyerges-palota (112. sz. lap) aztán nem fogytak, alig vásárolták őket, megmaradtak, s így valószínűleg szomorú sorsra jutottak, elégették, bezúzták, kihajították őket. Ezért az a néhány elküldött képeslap nehezen kerül vissza a gyűjtőhöz, és ritkaságnak számít. Hiszen készült lap a somostetői lövöldéről, a Sáros utca egyik kis palotájáról is, de csak egyszer láttuk őket, s ismeretlen helyen lapanganak. S még hány ilyen érdekes képeslap lehet, amelyet nem volt alkalmunk szemügyre venni.

Ebből következik, hogy a gyűjtőnek egyáltalán nem az az izgalmas, ami a korabeli látogatónak volt, hiszen a gyűjtő nagyon sok példányban megszerezte már a nevezetességekről készült lapokat. Igaz, a város valódi szépsége, az élményt nyújtó városkép éppen a leggyakoribb képeslapokon válik láthatóvá, s nem a városszéli lizstraktárat vagy kiskocsmát ábrázoló képeslapon. Ha a város életének fontos eseményeiről le is maradt a képeslap (még a Kossuth-szobor avatásáról sincs ismert képeslapunk), bizton állíthatjuk, hogy Marosvásárhely városképét, annak változásait teljes szépségében megőrökítette.

Vessünk néhány pillantást a képes levelezőlapokon továbbított üzenetekre. Közismert, hogy ezek nagy általánosságban személyes közlendőket

tartalmazzak, s meglepően ritkán vetnek papírra valamilyen megjegyzést a megtekintett városra, annak jellemző vonásaira. Akadnak azonban ilyen ritka kivételek is:

1908. február 28-án íródott a 310. sz. Révész Béla kiadású képeslap, még mielőtt a Bernády polgármester által fémjelzett korszak eredményei igazán érezhetőek lettek volna. Íme, mit ír városunkról a feladó, Morvay Zoltán (1875–1945, szerkesztő, közíró, író. 1908-ban jött Marosvásárhelyre, és messterként dolgozik a Révész-nyomdában. Kiadói vállalatot szervez, s a helyi írók műveit jelenteti meg. Szerkeszti a *Tükör* című napi – később a *Ma* című napilapot. Marosvásárhelyen nyolc különböző műfajú kötete jelent meg 1909 és 1935 között.):

„Itt, ahol a Maros vize messze földön kanyarog, igen jó kondícióra lettem. Csak az a baj, hogy ez a kis város egy sártenger közepén fekszik, itt olyan nagy a sár, hogy csak a fülem lóg ki belőle egy pár arasznyira.”

Az aszfaltozás tehát még alig kezdődött meg, s a csatornázás és a sok építkezés néha sártengerré változtatta a várost. De, amint a továbbiakban látni fogjuk, a közvilágítással is baj lehetett, még a Széchenyi tér megvilágítása is gyenge volt. A megjegyzésekből arra is következtethetünk, hogy írójuk szívesen és elég szellemesen tréfálkozott:

„Az utcáknál csak a katolikus legényegyletben szórakozó szaktársak agya sötétebb. A Főtéren villanyos ívlámpák vannak, de ezek nem világítanak, hanem pislognak, mint Péntek Lajcsi, ha be van rúgva!”

A lányok viszont kényesen vigyáznak arra, hogy erényesnek tartsák őket. A mozaiklapot díszítő rajzra utalva így szól az üzenet folytatása:

„Ez egy vásárhelyi lepke, de az élő lepkék itt nehezen foghatók, és, ha megfogjuk is őket, igen sokára engedik, hogy leverjük szárnyukról a hímport...!”

Tréfás, de találó megjegyzések ezek városunk és lakói életéről a XX. század elején.

A 311. számú képeslap, melyet Reichardsperg és Társa Márványi Artur adott ki, szövegében szintén várostörténeti megjegyzéseket tartalmaz. Az 1905 előtt készült (de később postázott) felvételre ráírva magyarázza a feladó a Bernády polgármestersége idején bekövetkezett változásokat:

„E helyen 10 ház vásároltatott meg az új városháza céljaira. Melléje épül a hatalmas kultúrpalota.”

A feladó meg is jelölte a képen a kis házak sorát, melyek lebontásra kerültek, majd a főtéri fasorra tesz megjegyzést, valamint az éppen folyamatban levő aszfaltozásra:

„A piaci hosszú fasor eltűnt. Helyében a régi városházától az új városházáig aszfalt gyalog és kocsis utak.”

A harmadik 312. számú, Porjes Sándor kiadású képeslapot 1910. augusztus 15-én adták fel. A lap a már felépült pompás városházát mutatja be, előtte azonban még nem látható aszfaltborítás. A feladó, egy frissen megválasztott városi tanácsos először köszönetét fejezi ki a címzeteknek:

„Képviselővé választásom alkalmából küldött szerencsekívánataikért fogadják hálás köszönetemet.”

Majd a következő jellemző megjegyzéseket teszi:

„M-vásárhely, mint a túloldali kép is mutatja, szépen fejlődő város, de belső viszállyai még sok nehéz feladat elé fognak állítani.”

Közismert, Bernádynak mennyit kellett hadakoznia a városi tanácsban, hogy elképzeléseit keresztülvigye. Erre vonatkozik tehát a „belső vizsály”-okra utaló megjegyzés.

Ha csak elévte is tehát, a képeslapok szövege tartalmaz érdekes, Marosvásárhelyre vonatkozó várostörténeti utalásokat, s ezek szerencsésen egészítik ki mindazt, amit a lapok képes feléről le lehet „olvasni”.

21. ZÁRSZÓ

Tizenhét évi megfeszített (kitartó) gyűjtőmunkával több mint 1600 különböző marosvásárhelyi képeslapot sikerült egybegyűjtenünk. Kétségtelen, hogy más gyűjteményekben, illetve ismeretlen helyen vannak és lehetnek még lappangó értékek. Egy kis szerencse és módszeres kutatómunka még sok érdekességgel gyarapíthatja e gyűjteményt, s alapul szolgálhat egy újabb album megjelentetéséhez.

A gyűjtemény anyagának a felhasználásával foglaltuk össze a marosvásárhelyi régi képeslapokra vonatkozó ismereteinket. Saját gyűjteményünk alapján alakítottuk ki. A képes levelezőlap elsősorban a helytörténet tárgyi emlékeit rögzíti, a városképet, a nevezetes helyeket, épületeket, emlékműveket. Azt a látványt, amely ezelőtt hetven, nyolcvan, száz évvel táruult a régi nemzedékek bámuló szeme elé. Ezt igyekeztünk most újra felidézni, s reméljük, hogy törekvésünk sikerrel járt.

Az olvasó és szemlélő, aki a könyvünket a kezébe veszi, s akiben él egy kis nosztalgia a múlt iránt, elődeinek szemével tekinthet körül kedvelt városában, a valamikori székely fővárosban, Marosvásárhelyen. Ha ez így lesz, akkor a sok évi gyűjtőmunkánk és a könyv kiadásával kapcsolatos fáradozásaink nem voltak hiábavalóak.

FORRASMUNKAK

1. *** *Bernády György emlékezete*. Marosvásárhely, Impress, 1999.
2. Marosi Barna: *Épült Dr. Bernády György polgármestersége idején*. Marosvásárhely, Mentor, 1993.
3. Fodor Sándor – Balás Árpád: *Marosvásárhelyi útikalauz*. Marosvásárhely, Impress, 1996.
4. Hankó Vilmos: *Székelyföld*. Budapest, 1897.
5. Horváth Szabolcs: *Marosvásárhely utcanévei tegnap és ma*. Marosvásárhely, Juventus, 1997.
6. Jalsovszky Katalin – Tomsics Emőke: *A tegnap világa*. Budapest, Officina Nova, 1992.
7. Keresztes Gyula: *Marosvásárhely régi épületei*. Marosvásárhely, Difprescar, 1998.
8. Keresztes Gyula: *Vásárhelyen vásár tartatik*. Kolozsvár, Kriterion, 1996.
9. Keresztes Gyula: *Kastélyok és udvarházak*. Marosvásárhely, Impress, 1995.
10. Keresztes Gyula: *Marosvásárhely szecessziós épületei*. Marosvásárhely, Difprescar, 2000.
11. Molter Károly: *Erdélyi városképek*. Budapest, Révai, 1936.
12. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Sepsiszentgyörgy, Európai Idő, 1993. (reprint)
13. Orbán István: *Marosvásárhely földrajza*. Sárospatak, 1943.
14. Pál-Antal Sándor: *A marosvásárhelyi utcák, közök és terek történeti névtára*. Marosvásárhely, Mentor, 1997.
15. Petercsák Tivadar: *A képes levelezőlap története*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum – Dobó István Vármúzeum, 1994.
16. *** *Romániai magyar irodalmi lexikon*. I-III., Bukarest, Kriterion, 1994.
17. Sipos Lajos: *Marosvásárhelyi mesélő házak*. Marosvásárhely, Difprescar, 1999.
18. Szentgyörgyi Dénes: *Marosvásárhelyi lexikon*. Marosvásárhely, 1912.
19. Vigh Károly: *Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közszavak*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.
20. *Közérdek*, Marosvásárhely, 1896. évfolyam
21. *Székely Napló*, Marosvásárhely, 1917. évfolyam
22. *Székely Naptár* az 1895–1910-es évekre

A BEVEZETÉSHEZ CSATOLT KÉPEK JEGYZÉKE

1. Marosvásárhely és vidéke a Trébely aljáról nézve – O. B. 12. füzet, fedél belső fele (kicsinyítve)
2. A vásárhelyi vár és a vártemplom déloldali látképe, Greguss János rajza – O. B. 13. füzet, 127. old.
3. Marosvásárhely város címere
4. A Bodor-kút és környéke – lefotózott metszet.
5. Bernády portréja – Marosvásárhely vártemploma, 33. kép.
6. Holbach Ede portréja
7. Holbach Ede reklámja – fénymásolat.
8. Porjes S. Sándor portréja
9. Porjes cégjelzéses levélpapírja.

AZ EGYKORI MAROSVÁSÁRHELY
KÉPESLAPOKON

1. Háromképes mozaiklap, egyike a legkorábban kiadott marosvásárhelyi képeslapoknak, kiadója a szászvárosi Schuller Testvérek és Társa. 1897. március 28-án adták postára.

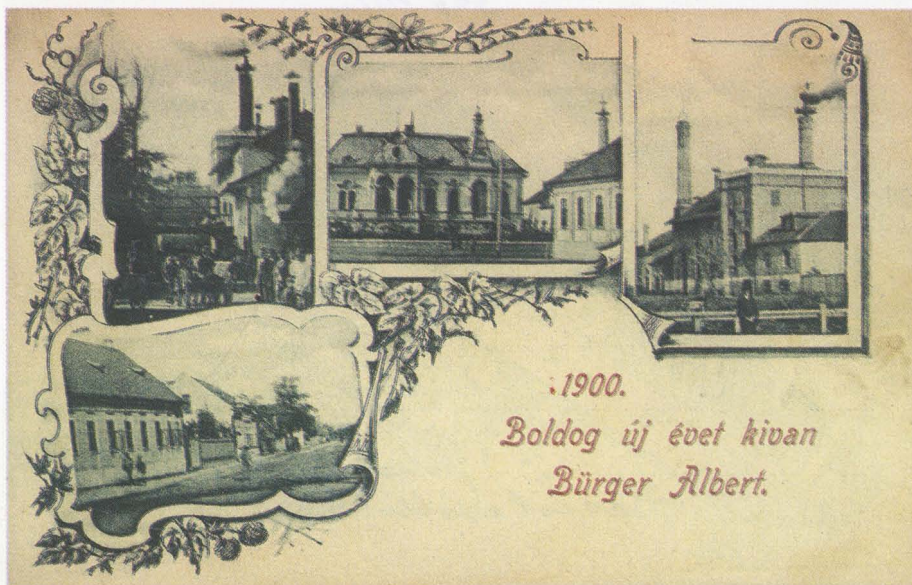
2. Háromképes, könyvnyomatos mozaiklap, az egyetlen ismert marosvásárhelyi könyvnyomatos képeslap, kiadója a vásárhelyi Temesvári Mihály, a képeslap keltezése: 1898. július 14.

3. Ötképes mozaiklap, kiadója a budapesti Divald Műintézete, keltezése: 1898. április 23.

4. Négyképes, szép mozaiklap, mely szokatlanabb témákat választ: Bürger Albert sörgyárát, a gyáros magánpalotáját, valamint a Sörház utcát.

5. Négyképes, kék alapszínű mozaiklap, Holbach Edétől, a századforduló legjelentősebb kiadójától.

6. Korai képeslap a Főtérről, a felvétel 1896-ban készült, s így még hiányzik róla az 1899-ben felállított Kossuth-szobor. Kiadója: Reichardsperg József könyv- és papírkereskedő.

